

Etică și integritate academică

Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov,
Toni Gibeau, Valentin Mureșan, Mihaela
Constantinescu

**Prezentul volum este realizat prin programul CNFI-FDI-2018-0165
„Calitate, integritate, transparență”.**

Emanuel Socaciu, Constantin Vică,
Emilian Mihailov, Toni Gibeau, Valentin
Mureșan, Mihaela Constantinescu

Etică și integritate academică

2018

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

© Șos. Panduri, 90-92, București – 050663, România Telefon/Fax: (0040)
021.410.23.84 E-mail: editura.unibuc@gmail.com;
editura@g.unibuc.ro Librăria EUB: Bd. Regina Elisabeta,
nr. 4-12, București, Tel. (004) 021.305.37.03;
www.libraria-unibuc.ro

Redactor: Irina Hrițcu
DTP: Meri Pogonariu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SOCACIU, EMANUEL

Etică și integritate academică / Emanuel Socaciu, Constantin Vică,
Emilian Mihailov, ... - București : Editura Universității din București, 2018

Conține bibliografie ISBN
978-606-16-1021-1

I. Vică, Constantin II.
Mihailov, Emilian

17 378

**C
U
P
R
I
N
S**

Nota autorilor

Nota autorilor:	Trasee de lectură	sugerate
.....	7	Introducere (Emanuel Socaciu)
.....	11	Capitolul 1: Concepte și distincții fundamentale
(Emanuel Socaciu, Emilian Mihailov)	13	Moral, imoral, non – moral .....
Principii, valori și reguli morale	13	
15	Moralitate, legalitate, religie	
	17	Normativ și descriptiv .....
.....	18	Autonomie morală și responsabilitate personală .....
persoană?	21	Ce este o diversitate .....
	22	Etică și .....
	24	
		Capitolul II: Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale
(Emilian Mihailov, Mihaela Constantinescu)	27	
Argumentarea etică		
	27	Cum analizăm o problemă etică .....
.....	30	Ce sunt teoriile etice și de ce ne sunt utile? .....
	32	Etica respectului față de persoane .....
	34	Etica fericirii generale .....
	36	Etica vieții virtuoză (împlinite) .....
	38	Conflictul între valori .....
	40	Capitolul III: De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?
(Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu)	43	
Universitatea morală – de la ideal la realitate	43	Comportamente imorale în universitate și consecințele lor .....
	45	Cum putem crea o universitate morală? .....
în universitățile din România	47	Reglementări privind etica .....
etichetă în spațiul academic	50	Reguli morale și de .....
bune practici	52	Exemple de .....
	58	

Etică și integritate academică

Capitolul IV: Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

(Toni Gibeau)	61
Cadrul normativ specific eticii instituționale	62
Codurile și comisiile de etică: tipologii și roluri	67
Principii ale eticii cercetării științifice. Avizarea și evaluarea etică a proiectelor de cercetare (inclusiv a celor derulate de către studenți)	71
Procesul de evaluare și avizare a proiectelor de cercetare	74
Dezvoltarea unui climat etic incluziv (cooperarea între persoane cu viziuni sau opinii diferite; încrederea mutuală)	78
Cum purtăm o discuție critică în mod civilizat? Eticheta universitară	79

Provocări și dileme

(Emanuel Socaciu, Constantin Vică)	83
Libertatea academică și dezacordul în știință	83
Colaborare, complicitate și avertizarea de integritate (<i>whistleblowing</i>)	88
Autoritate, ierarhie și respectul datorat demnității umane. Hărțuire, favoritism și nepotism	91
Accesul la resurse. Dreptatea și echitatea în organizațiile academice și în echipele de cercetare	97
Există responsabilități publice ale membrilor comunității academice?	104
Principiul precauției și cercetările riscante	105

Capitolul VI: Aplicații

(Constantin Vică, Emanuel Socaciu, Toni Gibeau)	109
Plagiatul	109
Fabricarea sau alterarea voită a datelor experimentale	121
Etica publicării, autorat și coautorat	125
Originalitatea rezultatelor	125

.....	130	Consimțământul informat
și cercetarea pe subiecți umani	133	Cercetări realizate pe
animale	137	Bibliografie
.....	139	

6 Cuprins

N
 O
 T
 A
 A
 U
 T
 O
 R
 IL

O

R

Nota autorilor

Trasee de lectură sugerate

Un manual comun de „etică și integritate” academică este, desigur, prea puțin pentru a acoperi tematica relevantă în toate domeniile științei și la toate nivelurile de studii. Ideal ar fi fost să avem la dispoziție, pentru Universitatea din București, cel puțin patruzeci de adaptări și dezvoltări separate ale acestui text, câte una pentru fiecare facultate și pentru fiecare nivel de studii la care disciplina a devenit obligatorie. Nevoia de particularizare provine din suprapunerea doar parțială a problemelor etice de care ne lovim în mod curent: într-o măsură semnificativă, de exemplu, ele vor fi diferite dacă facem cercetare de laborator sau pe subiecți vii, ori dacă lucrăm în special cu texte sau în arhive.

Notând din start acest neajuns, credem totuși că oferim un instrument util, deși incomplet. Deși o parte dintre provocările de natură morală vor fi specifice, rămâne totuși un nucleu consistent de teme transversale. Analiza și evaluarea competente din punct de vedere etic ale unei situații presupun familiarizarea minimală cu un set de concepte și instrumente argumentative de bază; mecanismele instituționale ale universității în domeniul managementului eticii sunt comune pentru toți; argumentele morale împotriva plagiatului rămân în mare măsură aceleași, chiar dacă regulile de citare „tehnice” pot diferi; hărțuirea este la fel de respingătoare și când se întâmplă într-un laborator, și când se întâmplă într-un șantier arheologic sau într-o bibliotecă

etc. Cazuistica poate varia, dar caracteristicile structurale ale situațiilor se suprapun adesea.

Acest manual abordează cu precădere astfel de teme transversale (nu doar din zona filosofiei morale sau a eticii cercetării). Am încercat să folosim însă ilustrări care provin și din științele naturii, și din cele sociale sau din disciplinele umaniste. Ele pot funcționa, sperăm, cel puțin ca puncte de plecare ale unei dezvoltări mai ample.

Nota autorilor 7

Etică și integritate academică

Strategia noastră a fost de a gândi un text util pentru profesori, dar de a-l scrie mai ales pentru studenți. Etica este interesantă cu precădere atunci când pune în joc intuiții morale sau valori diferite și când ne confruntăm cu dileme în care decizia nu este evidentă, iar dezacordul este rezonabil. Prin urmare, am încercat să ne ferim pe cât a fost posibil de verdicte și de simpla enumerare a unor interdicții. Veți observa că, de cele mai multe ori, exercițiile și temele de discuție nu au soluții impuse. Nu pentru că autorii manualului nu ar adera la anumite soluții (poate nu la aceleași!), ci pentru că ni s-a părut mult mai importantă conturarea problemelor. Dilemele și întrebările deschise generează dezbateri și prilejuiesc reflecție. Sentințele, pe de altă parte, tind să ucidă discuția și să prilejuiască mai curând reacții de îmbrățișare sau de respingere vehementă. Dacă vom ajunge, în comunitățile noastre profesionale și în societate, să vorbim mai mult unii cu alții și mai puțin unii la alții, vom fi făcut probabil un pas major în direcția corectă pentru dezvoltarea unei atitudini morale.

Există și alte materiale, dezvoltate inclusiv în Universitatea din București, care pot fi extrem de utile pentru completarea conținutului. Două exemple recente și semnificative sunt „Deontologie academică. Curriculum cadru” (volum editat de Liviu Papadima) și „Deontologie academică. Ghid practic” (de Emilia Șercan)¹. Am încercat să urmărim mai ales complementaritatea cu aceste lucrări deja disponibile, astfel încât, împreună, ele să ofere o primă aproximare a unui domeniu de reflecție și cercetare deja foarte vast.

* * *

Gradul de interdependență între diferitele secțiuni și capitole ale manualului variază, prin urmare decupajele foarte ferme pot fi problematice. Pentru evitarea unor suprapuneri și repetări supărătoare ale conținutului abordat la master și la

doctorat, sugerăm o strategie bazată pe folosirea unor accente diferite.

Astfel, dacă la nivel de studii masterale țințele principale sunt legate de sporirea gradului de sensibilizare a studenților față de problemele de etică și integritate academică și de familiarizarea cu câteva concepte etice fundamentale, atunci ar putea fi abordate preponderent la curs temele dezvoltate în capitolele 1 și 3, iar din ultimele două capitole în special secțiunile dedicate avertizării de integritate, accesului la resurse, plagiatului și originalității rezultatelor.

La nivel doctoral, unde studenții sunt deja cercetători juniori și este mai probabil să se regăsească în situații care cer instrumente de analiză mai sofisticate și cunoașterea mecanismelor instituționale de management al eticii în universitate

¹ Ambele au apărut în 2017 la Editura Universității din

București.

8 Nota autorilor

Nota autorilor

(spre exemplu, pentru obținerea unui aviz de etică pentru proiectul de cercetare), sugerăm accentuarea mai ales a temelor din capitolele 2 și 4, precum și a secțiunilor despre libertatea academică, autoritate și ierarhie, principiul precauției, autorat, fabricarea rezultatelor și normele de etică ale cercetării pe subiecți vii.

Această împărțire este doar o sugestie și asumă că, prin „așezarea” curriculară a acestei discipline, studenții de la doctorat au parcurs deja cursul masteral și au dobândit niște prime instrumente. Până la atingerea acestui stadiu, un oarecare grad de suprapunere va fi probabil de neevitat.

I
N

Nota autorilor **9**

T R O D U C E R E

Introducere

Introducere

(Emanuel Socaciu)

De ce oameni obișnuiți, „ca noi”, fac uneori acțiuni imorale? Uneori, răspunsul poate fi dat de lipsa cunoașterii relevante. Pur și simplu, nu știu că prin acțiunea lor

încalcă o regulă sau o cerință morală.

Din păcate însă, nu aceasta este situația cel mai des întâlnită. Deficitul de moralitate nu este, de cele mai multe ori, generat de un deficit de cunoaștere. Dacă așa ar sta lucrurile, problema s-ar rezolva simplu prin accesarea informației (sau printr-un curs!).

Experiența comună, ca și rezultatele psihologiei morale, indică însă către o altă direcție. Cel mai adesea, atunci când oamenii reali nu fac „ce trebuie” din punct de vedere moral, explicația rezidă mai curând în lipsa motivației decât în cea a cunoașterii. Un hoț știe foarte bine că „nu e bine” să fure. Sau, chiar dacă nu internalizează norma, este conștient că o încalcă prin acțiunea sa.

Aristotel folosea termenul de *akrasia* (slăbiciunea voinței) pentru a descrie caracteristica ființelor umane care produce deficitul tipic de moralitate. Avem uneori opțiuni chestionabile din punct de vedere moral pentru că nu găsim în noi resorturile pentru a ne împotrivi tentației. Ba mai mult, tindem să raționalizăm aceste opțiuni chestionabile.

Organizațiile academice, ca și orice alte cadre de interacțiune umană, nu sunt imune la comportamentele imorale. În măsura în care ele sunt populate de ființe umane (să admitem, de dragul discuției măcar, că așa stau lucrurile), *akrasia* este o posibilitate mai mult decât plauzibilă.

Cum poate contribui un curs de etică și integritate academică la corectarea unor astfel de comportamente? În mod direct, impactul nu va fi spectaculos. Informația rezolvă doar cazurile produse de lipsa ei, iar acestea, spuneam, sunt mai curând rare.

Contribuția indirectă, pe de altă parte, poate fi mai importantă. Conștientizarea este adesea condiția necesară a schimbării. Discutând situațiile,

Introducere **11**

Etică și integritate academică

Înțelegând implicațiile lor, auzind punctele de vedere ale celorlalți, putem spera că ne vom dezvolta tipul de sensibilitate și de atitudine care să ne mărească și motivația, și să îmbunătățească funcționarea instrumentelor instituționale de abordare a eticii. Dar eficiența unui curs izolat pentru schimbarea comportamentelor rămâne limitată, dacă el nu se plasează într-un context mai general de asumare a eticii la nivelul organizației și al comunității profesionale.

Este discutabil dacă etica academică este, în sens strict, o disciplină. Ea pare mai

curând intersecția rezultată din aplicarea instrumentelor specifice eticii profesionale, eticii cercetării și managementului eticii și integrității în organizații la zona vieții academice. Fiecare dintre cele trei direcții are concepte și rezultate proprii și fiecare aruncă o lumină particulară și importantă asupra contextului academic. Manualul de față încearcă să preia și să prezinte câteva dintre contribuțiile importante care vin din toate cele trei abordări, deși nu întotdeauna accentuează în mod explicit acest lucru (zona de proveniență a argumentelor este totuși ușor de decelat)¹.

O altă precizare utilă este aceea că sintagma „etică academică” este adesea folosită pentru a referi la două lucruri diferite: un domeniu de cercetare, cu toate caracteristicile atașate (reviste dedicate, conferințe, proiecte de cercetare etc.) și o mișcare mai generală, care își propune să crească gradul de atenție pentru cerințele etice și de internalizare a lor în viața academică. În practică, cele două realități nu sunt decuplate și mulți cercetători sunt activi pe ambele planuri. Chiar dacă ele se vor intersecta până la un punct și în discuția noastră, distincția merită reținută, pentru că pune în evidență două tipuri diferite de preocupări și obiective.

¹ O prezentare ceva mai amplă a acestui punct din discuție poate fi găsită în *Deontologie academică. Curriculum cadru* (vezi nota anterioară).

12 Introducere

A P I T O L U L I

Concepte și distincții fundamentale

Concepte și distincții fundamentale (Emanuel Socaciu, Emilian Mihailov)

Moral, imoral, non-moral

Spunem adesea, despre lucruri diferite, că sunt morale sau imorale (deși de cele

mai multe ori nu folosim neapărat aceste cuvinte). Ne referim astfel la acțiuni, la intențiile din spatele acțiunilor sau chiar la persoane („e un om moral”).

Criteriile după care facem astfel de evaluări pot să difere semnificativ și au fost distilate, în istoria filosofiei morale, în câteva mari familii de teorii etice (mai pe larg în capitolul 2). Dar, indiferent de criteriul utilizat, vom observa că, spre exemplu, acțiunile pe care le evaluăm se vor încadra în trei mari categorii: acțiuni care contravin cerințelor moralității („imorale”), acțiuni ce realizează o cerință morală („morale”, sau „moralmente dezirabile”), respectiv acțiuni oarecum indiferente sau neutre din punct de vedere moral. Din ultima categorie fac de obicei parte acțiuni comune, fără nici un impact semnificativ asupra vieților noastre sau ale celor din jur („mi-am deschis computerul azi dimineață”). Lucrurile pot să se complice însă dacă observăm că una și aceeași acțiune poate să aparțină unor categorii diferite, în funcție de context. Dacă am deschis computerul pentru a trimite un mail prin care să-mi exprim compasiunea și disponibilitatea de a ajuta un coleg care trece printr-un moment dificil, atunci respectiva acțiune devine parte a unui lanț acțional sau a unui comportament moralmente dezirabil. Dacă, pe de altă parte, mi-am deschis computerul cu intenția de a scrie niște comentarii jignitoare sau care îndeamnă la ură ori violență pe pagina de Facebook a unei persoane ale cărei opțiuni de viață nu le împărtășesc, acțiunea mea capătă valențe cu totul diferite.

Etică și integritate academică

Discuție: complicații suplimentare

1. Ai un coleg, dintr-un an mai mic, care are dificultăți în a înțelege cerințele și tema unei lucrări de seminar, riscând astfel o notă foarte proastă. Situația sa materială nu este deloc bună, iar o medie scăzută l-ar pune în postura de a risca pierderea bursei sau a locului în cămin. Tu ai absolvit deja respectivul curs cu notă maximă și a fost unul dintre preferatele tale. Prin urmare îți ajuți colegul, prin discuții și sugestii de lectură, să înțeleagă mai bine materia și, astfel, să scrie o lucrare mai bună. 2. Ai un coleg, dintr-un an mai mic, care are dificultăți în a înțelege cerințele și tema unei lucrări de

seminar, riscând astfel o notă foarte proastă. Situația sa materială nu este deloc bună, iar o medie scăzută l-ar pune în postura de a risca pierderea bursei sau a locului în cămin. Tu ai absolvit deja respectivul curs cu notă maximă și a fost unul dintre preferatele tale. Prin urmare, decizi să îți ajuți colegul, oferindu-i lucrarea ta din anii trecuți, pe care să o predea la seminar ca fiind a sa. Probabil va lua o notă mai bună (să zicem, de pildă, că profesorul de la seminar s-a schimbat între timp, deci șansele să fie sesizată problema sunt mici). Intuitiv (și corect, cred autorii acestui manual), probabil că cei mai mulți dintre noi vom spune că în prima situație acțiunea ta ar fi una morală, pe când în a doua situație una imorală. Totuși, ar putea replica cineva, nu sunt cele două acțiuni similare în mod semnificativ din punct de vedere moral? Nu ai dovedit în ambele situații solidaritate și capacitatea de a ajuta pe cineva în mod altruist și dezinteresat? Dificultatea aici pare să provină din faptul că o acțiune va fi imorală dacă încalcă o cerință sau regulă morală anume, chiar dacă reprezintă o realizare a altora. Discuțați diferențele relevante între cele două cazuri.

Unul dintre obiectivele tradiționale ale eticii este cel de a identifica tipurile de criterii în funcție de care putem distinge între ceea ce este „moral” și ceea ce este „imoral”. În cazul eticii academice, problema care se pune este aceea de a distinge între ceea ce este (moralmente) corect și incorect în cazul acțiunilor pe care le întreprindem ca membri ai comunității academice. Cea mai mare parte a manualului de față va fi dedicată acestor tipuri de acțiuni. Dar, pentru a putea discuta despre cerințele morale specifice vieții academice, avem nevoie de a o minimă familiarizare cu câteva concepte și instrumente ale eticii, pe care le vom introduce în primele două capitole.

14 Capitolul I

Concepte și distincții fundamentale

Principii, valori și reguli morale

Să aruncăm o privire asupra următoarelor trei enunțuri:

1. Tratează umanitatea, atât în persoana ta cât și în persoana altora,

întotdeauna în același timp ca scop în sine, și niciodată doar ca mijloc. 2.

Libertatea este o valoare importantă a vieții academice. 3. Să nu furi!

Fiecare dintre ele ne comunică ceva despre moralitate. Cu toate acestea, există diferențe notabile între nivelurile de generalitate și, poate, chiar și de stringență ale cerințelor pe care le formulează.

Primul enunț mai este cunoscut și ca „formula umanității a Imperativului Categorie” și îi aparține filosofului german Immanuel Kant. Prin această formulă, Kant oferă fundamentul justificativ pentru ideea respectului demnității persoanelor, pe care mulți autori o consideră ca stând la baza culturii morale europene moderne, fiind preluată în constituții, legislație, reglementări instituționale și dezvoltată în nenumărate lucrări de etică din ultimele două sute de ani. Observați însă că formula umanității, deși ne oferă un fel de ghid pentru acțiune, nu ne spune totuși cu precizie ce trebuie să facem în fiecare situație particulară. Putem spune că ține de noi să decidem dacă, într-un context dat, mai curând acțiunea A sau acțiunea B ar fi cea care îndeplinește cerința de a trata umanitatea din persoane ca scop în sine. De multe ori însă, în practică, nu vom fi de acord asupra opțiunii, deși acceptăm cu toții principiul. Spre exemplu, atât susținătorii, cât și opozanții unei propuneri constituționale pot să apeleze la ideea de respect pentru demnitate pentru a-și susține poziția (unii pentru a argumenta că adoptarea propunerii este necesară pentru a respecta demnitatea unei categorii de persoane, iar ceilalți pentru a argumenta că, adoptată, ar încălca demnitatea unei alte categorii). Decizia se poate dovedi adesea complicată și spinoasă, iar strategia precaută ar fi mai curând cea a reflecției și a discuției critice, decât a unor verdict date „cu pumnul în masă”. Putem nota însă, pentru moment, faptul că principiile etice sunt enunțuri de maximă generalitate, care își propun să încapsuleze cerințe considerate fundamentale ale moralității (vom reveni la discuția despre principii în capitolul următor).

Cel de-al doilea enunț face trimitere la o „valoare” (libertatea). Statutul valorilor (nu doar al celor morale) a fost intens dezbătut în istoria filosofiei. Există chiar o sub-disciplină filosofică, numită „axiologie”, care se ocupă cu elucidarea

conceptului de valoare. Valorile morale, în cea mai comună înțelegere, reprezintă

standarde ale binelui pe care le asumăm, la nivel individual sau comunitar. Ele, împreună, configurează spațiul în care vom oferi răspunsul la întrebări de tipul „ce fel de persoane sau de societate vrem să fim?”. Nici valorile, singure, nu ne dau de cele mai multe ori algoritmi foarte simpli pe baza cărora să optăm în situații particulare. Doi cercetători diferiți, sau două universități care sunt la fel de angajate în raport cu valoarea libertății academice, ar putea da răspunsuri diferite la interogații practice legate de posibilitatea de a justifica prin intermediul acestei valori alegerea oricărei teme de cercetare sau exprimarea oricărei opinii. Este necesar și în cazul valorilor un efort constant de interpretare, re-interpretare și internalizare, pentru a fi transpuse în acțiune.

(Este, poate, utilă în acest punct o paranteză. Cititorii cu simț critic au remarcat cu siguranță o oarecare asemănare între caracterizările pe care le-am dat principiilor și valorilor. O posibilă cale de armonizare, nu singura posibilă, ar fi să spunem că principiile sunt cele care fixează, prin enunțuri, cerințele generale ridicate de aderența la o valoare. Dacă, spre exemplu, valoarea este cea a „umanității”, principiul ne va indica să o tratăm întotdeauna ca scop în sine în interacțiunile cu ceilalți).

A treia propoziție de la care am pornit reprezintă o regulă. Spre deosebire de principii, regulile morale tind să fie mult mai bine specificate și să prevadă cu mai multă precizie decât principiile calea de urmat într-o situație dată. Specificarea sau particularizarea unei reguli poate merge destul de departe, până la o descriere stufoasă a tipului de context care cere „activarea” ei („este interzis/obligatoriu X, cu excepția situațiilor care prezintă toate caracteristicile A, ...,N”). Faptul că regulile tind să fie mai clar particularizate nu face însă aplicarea lor automată. Este nevoie, nu de puține ori, de un anumit grad de antrenament al discernământului nostru moral pentru a decide dacă ne aflăm într-un moment care cere aplicarea regulii A sau a regulii B (Aristotel numea „phronesis”, tradus imperfect ca „rațiune practică”, această capacitate antrenată a oamenilor, ce cuprinde și discernământul moral). Mai mult, este nevoie, mai ales în cazurile dificile, să vedem dacă o regulă anume este sau nu justificată. Deși intuițiile ne ajută adesea (simțim aproape visceral că o anumită regulă impusă este nedreaptă, de exemplu), ele pot fi și extrem de înșelătoare. Poate tocmai de aceea, mecanismul justificării unei reguli se bazează de obicei pe evidențierea felului în care ea se sprijină pe un principiu moral sau pe o valoare larg acceptată (ex. „regula consimțământului informat în cercetarea pe subiecți umani este o particularizare a principiului moral al respectului pentru demnitatea umană” – mai pe larg în capitolul 6).

Discuție:

1. Citiți și comentați articolele 1-6 din Codul de Etică al Universității din București. Identificați trimiterile la principii, valori și reguli morale.
2. Dați, din experiența cotidiană, exemple de reguli morale specificate cu precizie, în maniere similare cu cele menționate mai sus.

Moralitate, legalitate, religie

Religia nu este același lucru cu moralitatea. Pentru mulți oameni etica se reduce la religie, pentru că primii pași în educația morală au fost învățarea celor zece porunci. Cum aceste imperative își au sursa în Biblie, e la îndemână să credem că religia reprezintă un sistem de reguli etice. Să nu minți, să nu ai alți dumnezei, să nu ucizi, să nu-ți faci chip cioplit, să nu fii desfrânat, cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, să nu iei în deșert numele Domnului! Observați însă că în această enumerare s-au strecurat diferite tipuri de porunci. Poruncile „să nu ucizi” și „să nu minți” sunt valabile indiferent de credințele religioase ale oamenilor. Ateii, creștinii, musulmanii și budiștii au credințe diferite, dar cu toții sunt de acord că nu trebuie să ucidem persoane nevinovate. În schimb, vor exista divergențe cu privire la poruncile de natură religioasă, cum ar fi să nu ai alți dumnezei sau să nu-ți faci chip cioplit. Ateul va nega existența unei divinități, creștinul va susține că Iisus este fiul lui Dumnezeu, iar musulmanul va insista că Allah este de fapt adevăratul Dumnezeu. Așadar, etica și religia răspund unor întrebări diferite. În timp ce etica răspunde la întrebări precum „ce acțiuni sunt bune în sine?”, „ce datorii morale avem?”, „cum arată un om virtuos?”, religia răspunde la întrebări existențiale de tipul „ce se întâmplă cu noi după moarte?”, „există o divinitate dincolo de lumea în care trăim?”, „cine este adevăratul Dumnezeu?”. Desigur, și religia răspunde la întrebări de tipul cum trebuie să ne comportăm, dar scopul ultim nu este totuși acela de a indica ce trebuie să facem în sine, ci cum să ne purtăm pentru a evita iadul.

Moralitatea nu este același lucru nici cu legalitatea. La fel ca în cazul religiei, e foarte ușor să le confundăm. Asta pentru că ne așteptăm ca legile să fie drepte și în conformitate cu valori morale universale. În general, legile codifică și impun prin sancțiuni juridice o serie de reguli considerate a fi esențiale pentru bunul mers al unei societăți. De exemplu, legile în vigoare ne spun că nu trebuie să violăm, să

furăm, să ucidem. Sfera moralității este însă mult mai largă, iar reguli morale precum „să nu minți” nu sunt prinse în sistemul de legi decât în măsura în care generează anumite prejudicii de natură financiară sau juridică. În condiții ideale, ceea ce este legal este și moral, dar în viața reală legile sunt convenții ce pot fi

Capitolul I 17

Etică și integritate academică

schimbate într-un mod în care valorile morale nu pot fi schimbate. Legile pot fi adoptate chiar împotriva moralității. Sclavia a fost legală în Statele Unite ale Americii până în 1865. Deși era legal să cumperi și să vinzi sclavi, această practică este profund imorală. Oamenii nu sunt obiecte ce pot fi vândute după bunul plac. Ființele umane sunt persoane, iar facerea legilor trebuie să țină cont de acest statut. Asemănător, multă vreme femeilor li s-a interzis să voteze. Astăzi credem că suntem egali în drepturi, iar orice lege care mai interzice dreptul de a vota femeilor este moralmente obscenă. Standardele morale sunt cele care ne ajută să corectăm legile atunci când sunt făcute de oameni și instituții corupte.

Discuții critic

„Dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că totul este permis și dacă totul este permis, înseamnă că suntem pierduți.” Dostoievski, *Frații Karamazov*

Adolf Eichmann, responsabil pentru conducerea și organizarea genocidului nazist împotriva evreilor, susținea în fața tribunalului din Ierusalim că ar fi avut o conștiință încărcată dacă nu ar fi făcut așa cum i s-a ordonat.

Cineva ar putea susține în continuare că deși moralitatea este diferită de religie și de legea juridică, sursa ei se află totuși într-o voință divină sau în voința unui suveran, fie el rege, președinte sau parlament. Sigur, Dumnezeu ne oferă viața veșnică după moarte, dar tot el comandă și ce acțiuni sunt bune. La fel, legea juridică poate fi diferită de o regulă morală, dar tot suveranul comandă ce acțiuni sunt permise. Viziunile care fac apel la voința unui Dumnezeu sau a unui suveran se confruntă cu dilema lui Eutifron.

Discuții dilema lui Eutifron

Dumnezeu poruncește o acțiune pentru că este morală, sau o acțiune este morală pentru că Dumnezeu o poruncește?

Normativ și descriptiv

Unul dintre autorii acestui manual a văzut la un moment dat, într-un orășel dintr-o zonă mai curând rurală a Statelor Unite, următorul slogan afișat de o companie care vindea automobile rulate: „mașini bune pentru oameni buni”. Putem

18 Capitolul I

Concepte și distincții fundamentale

doar specula cu privire la impactul comercial al reclamei respective, dar ea poate fi folosită pentru a introduce, într-o manieră foarte schematică și simplificată, o altă distincție fundamentală a eticii. E unul dintre cazurile, deloc rare, în care de fapt spunem foarte multe atunci când spunem foarte puțin. În spatele opțiunilor noastre de limbaj se poate ascunde o bogăție surprinzătoare de presupoziii.

Atribute de tipul „bun” sau „rău”, aplicate atât unui automobil, cât și unui om, trimit la o *evaluare*, pe care noi o facem prin intermediul unor „judecăți de valoare” (propoziții normative). Statutul lor este probabil mai complicat decât cel al unor propoziții prin care comunicăm doar simple stări de fapt (propoziții numite „descriptive”). „Mi-am cumpărat o mașină bună” spune ceva de o natură cu totul diferită decât „mi-am cumpărat o mașină echipată cu control electronic al tracțiunii”. „Astăzi a fost o vreme urâtă” nu spune strict același lucru ca „astăzi a plouat toată ziua” (în afara cazului în care folosim tonalitatea, gestică etc. pentru a transmite o raportare evaluativă la ploaia insistentă de afară). În fiecare dintre aceste perechi, cel de-al doilea enunț descrie ceva: putem, cel puțin în principiu, să îi verificăm adevărul printr-o confruntare cu faptele. Are mașina sistem electronic de control al tracțiunii? A plouat astăzi toată ziua? Există, desigur, posibilitatea de a nu avea întotdeauna noi înșine competența sau mijloacele pentru a verifica. Spre exemplu, s-ar putea să nu știu ce presupune un astfel de sistem, dar în mod tipic voi crede pe cuvânt producătorul sau mecanicul atunci când mă asigură că el este instalat pe mașină și funcționează.

Dacă, pe de altă parte, îmi spui că ți-ai cumpărat o mașină bună, sau că X este un

om bun, nu mai e la fel clar ce trebuie să fac pentru a verifica dacă e adevărat.¹ Înțeleg (cam) ce spui, dar nu neapărat *exact* ce spui. Putem folosi standarde diferite atunci când evaluăm o mașină ca bună. Unii vor acorda prioritate consumului mic, alții vitezei sau puterii motorului, alții fiabilității, confortului sau siguranței. Chiar dacă vom cădea de acord că mai mulți factori, nu doar unul singur, contribuie la evaluare, putem în continuare să nu fim pe aceeași lungime de undă atunci când discutăm despre dozajul cu care contribuie fiecare. Cu atât mai mult dacă ne referim la oameni ca fiind buni sau răi, nu la obiecte sau mecanisme.

Relația între normativ și descriptiv (sau între valori/norme și fapte) ridică multe dificultăți, și a fost de asemenea îndelung dezbătută în filosofia morală. Într-un faimos pasaj, filosoful iluminist scoțian David Hume argumenta că propozițiile de tip „trebuie” (normative) nu pot fi deduse doar din propoziții de tip „este” (descriptive). Ca să putem avea o evaluare ca și concluzie a unui argument, trebuie să regăsim cel

¹ S-ar putea ca astfel de enunțuri să nici nu poată avea o valoare de adevăr (să nu poată fi nici adevărate, nici false). Este o poziție susținută de mulți autori importanți în istoria eticii (spre exemplu, de cei care aparțin curentului numit „emotivist”). Ar fi însă o paranteză prea lungă, deci ne mulțumim doar să notăm că există o astfel de dezbateră;

Etică și integritate academică

puțin o altă propoziție normativă printre premise. Propozițiile factuale, oricât de complete și de concludente, nu sunt suficiente pentru a deduce din ele norme (această poziție care susține o despărțire radicală între fapte și valori este numită uneori „ghilotina lui Hume”).

Deși foarte populară, ghilotina lui Hume a fost criticată ca fiind o soluție prea radicală, sau incompletă. Chiar dacă nu putem deriva logic normele din fapte, nu rezultă de aici că între cele două domenii se cascadează o prăpastie de netrecut și că nu poate exista un alt fel de relație.

La întrebarea „de ce crezi că X este un om bun?”, mulți dintre noi vom răspunde invocând (și) destule fapte: pentru că îi ajută pe ceilalți, se ține de cuvânt, este politicos, transpune în acțiuni valorile pe care le susține în discurs etc. Altfel, adesea faptele par să vină în sprijinul evaluărilor noastre, funcționând ca temeiuri în favoarea lor.

Devine mai clar de ce este important să distingem între normativ și descriptiv dacă ne gândim la dezacordurile tipice dintre noi și la sursa lor. Uneori, doar în mod aparent ne certăm cu privire la valorile morale. Spre exemplu, chiar fiind de acord că plagiatul este moralmente greșit, s-ar putea ca cercetători diferiți să fie în dezacord cu privire la încadrarea unei citări neglijente ca plagiat. În foarte multe cazuri, tensiunea provine din insuficienta clarificare a faptelor, nu din lipsa de aderență la anumite valori. Este la fel de important să înțelegem foarte bine realitatea factuală pe care o evaluăm, ca și să reflectăm asupra normelor și valorilor care ne permit evaluarea.

Mai sunt necesare în acest punct câteva precizări. În primul rând, să spunem că nu toate propozițiile normative țin de etică. Facem evaluări estetice („Am citit un roman bun săptămâna trecută”), tehnice (ca în discuția despre o mașină bună) etc. Problema clarificării relației acestora cu faptele este, la rândul ei, una care nu privește exclusiv etica.

În al doilea rând, s-ar cuveni să observăm că, în practică, apelăm la o largă paletă de mijloace pentru a semnaliza că ceea ce comunicăm este o evaluare. Există „semnale” strict lingvistice pe care le folosim (perechi de termeni ca *bun/rău*, *corect/incorect*, *trebuie să / este interzis să* etc.), dar și o seamă de elemente suplimentare în comunicare cu care reușim să transmitem aprobarea sau dezaprobarea noastră morală (tonalitate, gestică, mimică etc). „Da, X este un om bun...”, însoțit de o anumită grimasă, poate comunica exact opusul.

Teme de discuție

1. Identificați și alți termeni cu ajutorul cărora operăm evaluări.
2. Dați exemple de dezacorduri cu privire la fapte și dezacorduri cu privire la norme sau valori.

20 Capitolul I

Concepte și distincții fundamentale

Autonomie morală și responsabilitate personală

Imaginați-vă cazul unei persoane căreia, sub hipnoză, i se poruncește să fure ceva. Nu își aduce aminte nimic din episodul hipnotic dar, ulterior, îndeplinește cerința hipnotizatorului. Vom considera acel furt ca fiind condamnabil din punct de

vedere moral?

Cei mai mulți dintre noi probabil că vom avea ezitări în a formula un blam (cel puțin, unul vehement). Motivul principal pentru ezitare este acela că, vom spune, respectiva persoană nu a fost responsabilă de acțiunea pe care a înfăptuit-o. Responsabilitatea, admitem îndeobște, este legată de o anumită doză de autonomie decizională (sunt responsabil pentru X, deoarece am ales să fac X, deși aș fi putut face și Y sau Z...). În sistemele juridice, această intuiție este transpusă prin cerința ca o eventuală pedeapsă penală să ia în calcul măsura în care acuzatul a fost în deplinătatea facultăților mentale atunci când a comis o faptă.

O decizie autonomă este, la un prim nivel al definiției, o decizie care îți aparține. Nu este însă de fiecare dată clar ce presupune o astfel de cerință. Dacă apelăm la un standard extrem de restrictiv (de tipul „o alegere autonomă este una liberă de orice fel de influențe”), s-ar putea ca, în practică, să anulăm posibilitatea autonomiei pentru cele mai multe situații tipice. Trăim în societate și interacționăm cu alți oameni. În mod voit sau nu, familia, școala, grupul social, lecturile pe care le avem și mulți alți factori ne vor influența opțiunile și valorile personale (sperăm că și acest curs va avea o mică influență!). Putem fi țintele sau chiar victimele manipulării politice sau comerciale. Decurge oare de aici că tot acest buchet de influențe ne anulează autonomia? Dacă vom cumpăra un detergent despre care „știm” din reclame TV, înseamnă că acțiunea noastră a fost condiționată strict de reclamă? Astfel de întrebări sunt dificile, și constituie o temă de cercetare pentru mai multe discipline științifice (psihologie, științele cogniției, filosofia minții, neuroetică etc.).

Putem evita într-o anumită măsură obiecția dacă vom admite că nu orice fel de influențe subminează autonomia, ci doar acelea coercitive (constrângătoare). Una este să citești un articol de ziar sau să asculți o emisiune TV care face apologia furtului, alta este să fi fost supus unei sugestii hipnotice. Primul tip de influențe, probabil, nu va anula ideea de responsabilitate morală (și autonomie) în cazul în care vei comite un furt.

Sensul uzual al „autonomiei” în filosofia morală trimite, într-un fel, la un ideal către care ar fi de dorit să tindem și care se apropie de înțelesul etimologic al termenului. A fi „auto-nom” înseamnă „a-ți da singur regulile”. Dar autonomia nu este același lucru cu un soi de anarhie morală. Nu înseamnă „a-ți da orice reguli care îți convin sau îți aduc avantaje la un moment dat”. Idealul moral al autonomiei presupune că vom adera doar la acele reguli care rezultă dintr-un proces de

deliberare rațională și imparțială, care nu acordă o greutate specială intereselor noastre imediate. Influențele, din această perspectivă, nu ridică dificultăți speciale, atâta vreme cât ele se transformă doar în considerente de care vom ține seama, în mod egal și obiectiv, în procesul deliberării raționale. Rămâne, desigur, deschisă întrebarea dacă oamenii reali pot fi în întregime autonomi, dar este o întrebare care vizează orice ideal teoretic sau normativ, nu doar pe cel al autonomiei.

În etica academică, autonomia, responsabilitatea și libertatea (atât pentru organizațiile academice, cât și pentru membrii lor individuali) sunt concepte centrale. Ele vor constitui subiectul unor discuții mai ample în capitolele ce urmează.

Teme de discuție

1. Dați exemple de acțiuni și decizii care nu sunt autonome.
2. De ce credeți că sunt necesare autonomia și libertatea academică?
3. Există (sau ar trebui să existe) limitări ale acestora?

Ce este o persoană?

Știrile despre oameni care sunt abuzați invocă adesea comparații negative cu modul greșit în care tratăm animalele sau cum ne raportăm la obiecte. Femeile activiste din grupul Pussy Riot au acuzat faptul că erau tratate ca niște animale când au fost reținute în închisoare în Rusia. Muncitorii emigranți nepalezi care construiesc infrastructura pentru Cupa Mondială din Qatar au acuzat că sunt tratați ca niște vite. Starul indian de tenis Sania Merza a acuzat faptul că femeile din India sunt tratate ca niște obiecte. Muncitorii au dat ca exemplu faptul că picioarele lor erau legate cu lanțuri, munceau până la 12 ore pe zi, inclusiv în timpul lunilor caniculare de vară din Qatar. Membrii Pussy Riot s-au plâns de gardienii ruși care bat oamenii ori de câte ori au ocazia, neluând în considerare că deținuții sunt ființe umane.

A ne descrie drept persoane are forță morală împotriva abuzurilor și nedreptăților care ni se pot face, dar nu e clar ce condiții trebuie să îndeplinim ca să fim o persoană. Kant susține că persoanele sunt prin excelență ființele care posedă rațiune, fără să înțelegem prin asta simpla inteligență sau capacitate de a face calcule. Kant avea în vedere ceva mai complex, anume capacitatea de fi autonom. Ființa autonomă este cea care nu se ghidează doar după impulsuri, ci și după deliberare rațională, proces prin care stabilim singuri scopurile acțiunilor și le evaluăm critic. Dar ceea ce permite exercitarea autonomiei este capacitatea de a fi conștient

de propriul sine. Mulți cred că doar oamenii au capacitatea de a fi conștienți de propria existență.

22 Capitolul I

Concepte și distincții fundamentale

Întrebări de discutat

De ce ar fi persoanele mai valoroase decât alte ființe sau entități? A fi ființă umană este suficient pentru a fi mai important decât alte ființe? Sunt embrionii și fetoșii persoane?

Dar animalele de ce nu pot fi considerate persoane? În ciuda teoriei lui Kant, credem că nu este plauzibil să atribuim animalelor statutul de obiecte, din moment ce dețin capacitatea de a simți durere și plăcere, au memorie, anticipează evenimente, recunosc prieteni și dușmani. Recent, cotidianul Le Figaro titra „O pisică nu este o lampă“, francezii tocmai schimbând, în codul civil, statutul juridic al animalelor, din obiecte, în ființe vii, dotate cu sensibilitate. Este important să înlăturăm prejudecățile care atribuie animalelor o existență simplistă. Dacă ceea ce contează pentru statutul de persoană este complexitatea psihologică (conștiința de sine, sociabilitatea, raționalitatea, dorința de a continua propria existență), atunci putem în principiu să extindem conceptul de persoană și la alte ființe care au în grade diverse aceste capacități. De exemplu, în 2017 un grup de filosofi a depus un raport la Curtea de Apel a Statului New York prin care se argumenta oferirea statutul de persoană unor cimpanzei în virtutea faptului că au un grad mare de autonomie.

În plus, cei care susțin că avortul trebuie interzis se sprijină pe ideea că fetusul sau embrionul este o persoană. Persoanele au un drept la viață, iar dacă avortul înseamnă ucidere atunci dreptul la viață al fetusului este anulat. Filosoafa Judith Jarvis Thomson a imaginat următorul experiment mental pentru a dezbate ce decurge din statutul de persoană. Dacă o ființă este o persoană atunci are un drept la viață în orice condiții?

Te trezești într-o dimineață spate-n spate într-un pat cu un violonist inconștient, dar celebru. S-a descoperit că are o afecțiune renală fatală, iar Societatea Melomanilor a cercetat cu minuțiozitate toată documentația medicală existentă și a aflat că numai tu ai grupa sanguină necesară în acest caz. Prin urmare te-a răpit, iar noaptea trecută trupul violonistului a fost conectat la al tău, astfel încât rinichii tăi să poată fi folosiți pentru a

extrage substanțele otrăvitoare atât din sângele lui, cât și din al tău. Directorul spitalului îți spune: „Uite ce este, ne pare rău că Societatea Melomanilor ți-a făcut treaba asta – nu am fi îngăduit-o dacă am fi știut. A-l deconecta ar însemna să-l ucidem. Dar să nu-ți faci probleme, totul va dura numai nouă luni. Până atunci el se va vindeca și se va putea deconecta de tine fără pericol.” Este obligatoriu din punct de vedere moral să accepți această situație?

Etică și integritate academică

Etică și diversitate

Diversitatea privind practicile și credințele oamenilor ne poate face să evităm dezbaterile etice. Ne poate crea impresia că judecățile etice sunt subiective, asemenea judecăților de gust, conducând la un relativism generalizat, conform căruia totul e relativ și că o opinie morală este la fel de valabilă ca oricare alta. În țările arabe se practică poligamia, pe când în țările europene monogamia. Unele societăți condamnă sexul înainte de căsătorie, iar altele îl promovează ca o modalitate de autocunoaștere. În România există mentalitatea că bărbatul aduce banul în casă, femeia ocupându-se de creșterea copiilor și curățenie, iar în Suedia sarcinile familiale sunt împărțite în mod egal. Unii sunt vegetarieni din respect pentru bunăstarea animalelor, pe când alții mănâncă toate felurile de carne. În fața acestei diversități există tentația să spunem că fiecare trebuie să-și vadă de treabă sau să proclamăm sus și tare că noi avem dreptate, iar ceilalți sunt într-o gravă eroare. Diversitatea nu trebuie să ducă nici la relativism, nici la aroganța că deținem adevărul absolut. Faptul că există practici diferite sau chiar contrare credințelor noastre morale trebuie abordat ca o provocare de a ne lărgi orizontul minții.

Exercițiu

Alege o poziție morală despre care crezi că este profund greșită și că nu are rost s-o iei în serios. Fă un efort și ia-o în serios. Detașează-te emoțional și descrie poziția cât mai neutru cu putință. Identifică ce dovezi sunt invocate în susținerea acestei poziții. Nu critica, ci doar încearcă să înțelegi de ce

sunt invocate dovezile respective.

Diversitatea practicilor este, de asemenea, înșelătoare. Ea creează iluzia că există mari diferențe între credințe morale. Culturile și tradițiile nu diferă întotdeauna atât de mult pe cât pare. În multe situații diferențele nu apar din cauza unui conflict al valorilor, ci din constrângeri care sunt legate de un anumit context sau din cauza diferenței de opinie cu privire la fapte. De exemplu, obiceiurile eschimoșilor par să manifeste extrem de puțin respect pentru viața umană. O femeie care naște foarte mulți copii obișnuiește să omoare din ei imediat după naștere, iar bătrânii care devin incapabili de a mai ajuta familia sunt lăsați să moară în zăpadă. Ce poate fi mai revoltător? Totuși, eschimoșii nu au aceste reguli pentru că le consideră demne de urmat și nu le-ar schimba pentru nimic în lume. Ei își doresc să aibă grijă de toți copiii, dar nu sunt capabili s-o facă într-un mediu extrem de dur, în

24 Capitolul I

Concepte și distincții fundamentale

care hrana este tot timpul insuficientă. Ca popor nomad, eschimoșii nu pot cultiva pământul, fiind nevoiți să se deplaseze constant, iar o mamă nu poate căra mulți copii în timp ce călătorește.

Cercetează faptele și contextul

Cum sunt tratate animalele pe care le folosim în cercetarea biomedicală?
Care sunt rezultatele în țările care au legalizat sinuciderea asistată medical?
Care sunt rezultatele în țările care au legalizat căsătoriile între persoane de același sex?

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

IL ULOT Cum analizăm o problemă etică? ^{IPA} Cadre ale evaluării morale C (Emilian Mihailov, Mihaela Constantinescu)

Argumentarea etică

Vedem adesea persoane care susțin opinii contrare, în timp ce apropiații intervin cu sfială să nu se mai certe. Din păcate, susținerea unei poziții este văzută prea des ca o ceartă, mai degrabă fără ieșire și care nu face decât să-i deranjeze pe ceilalți, interesați să se relaxeze în compania celor dragi. De ce discuția în contradictoriu este înfocată? De obicei ne exprimăm dezacordul puternic atunci când simțim că s-a produs o nedreptate sau când unui lucru valoros nu i se acordă importanța cuvenită. Unii susțin că statul nu trebuie să mărească taxele, pe când alții cred că bogații trebuie taxați mai mult, pentru a reduce sărăcia. Când miza dezbaterii e dincolo de interesul personal și implică binele unei comunități sau al societății nu avem cum să rămânem pasivi.

Percepția că un dezacord este o ceartă indică ceva bun. Credem că suntem îndreptățiți să ne certăm pentru lucruri mari, frumoase, cu o importanță perenă pentru existența umană. Motivate de puritate, multe figuri istorice au murit în numele iubirii și al dreptății. Pentru lucruri mărunte, însă, nu merită să ne batem capul.

Dar recomandarea să nu ne mai certăm distorsionează ceea ce trebuie să facem când argumentăm. Impresia generală este că argumentarea înseamnă să-ți exprimi pur și simplu o opinie. Aceasta este o imagine incompletă, lăsând să se vadă doar vârful icebergului. Atunci când exprimăm o opinie, spre exemplu „taxele nu trebuie mărite”, ardem multe etape și trecem direct la punctul final al unei argumentări, anume concluzia pe care dorim s-o împărtășim cu ceilalți. Un argument este tot ceea ce se întâmplă *înaintea* concluziei, adică efortul de a aduce temeiuri și dovezi care susțin opinia în care credem. Un argument este un răspuns la întrebarea *de ce* taxele trebuie mărite. Pentru a depista sau a construi argumente nu trebuie să

Etică și integritate academică

ne concentrăm pe ce cred oamenii, ci pe dovezile care susțin și conduc la adevărul credințelor lor. De aceea, o opinie nu este în sine un argument. În cel mai bun caz, ea reprezintă o teză care trebuie apoi demonstrată pe baza unui argument.

Exercițiu: Care din variantele de mai jos reprezintă un argument?

- A. E greșit ca mamele să alăpteze nou-născuții cu lapte praf. Nou-născuții sunt foarte sensibili la ce mănâncă și de aceea trebuie să avem grijă. B. Statul trebuie să finanțeze specializările de studii universitare care au căutare pe piața muncii. Angajabilitatea absolvenților trebuie luată în calcul pentru a ierarhiza universitățile. C. Marijuana trebuie legalizată. Alte droguri care sunt legale, cum ar fi tutunul și alcoolul, au aceleași efecte asupra sănătății. D. Ce s-a întâmplat la Colectiv este un atentat la adresa poporului român.
Este un atentat la adresa poporului, organizat de autorități.

Argumentarea în contradictoriu este înfocată atunci când sunt criticate lucruri la care ținem. Ne pasă de cum interacționează oamenii din jurul nostru, cât de bine o duc prietenii și membrii familiei, ce se întâmplă cu noi în viitorul apropiat. Totuși, nu tot ce are importanță pentru noi este și moral. Faptul că îmi doresc foarte mult să iau permisul de conducere și să călătoresc în jurul lumii nu are o relevanță morală, așa cum se întâmplă cu dorința de a ajuta oamenii aflați la ananghie. De aceea, este necesar să înțelegem ce este un argument moral și cum îl putem distinge de alte tipuri de argumente.

Dacă un argument este o înșiruire de dovezi și temeuri care susțin o concluzie, atunci un argument moral va susține o concluzie morală. Ce este însă o concluzie morală? O putem gândi drept un imperativ care ne spune ce trebuie să facem sau ce e bine să facem. Putem recunoaște un argument moral uitându-ne după termeni evaluativi ca „bun”, „rău”, „corect”, „greșit”, „suferință”, „cruzime”, „compasiune”,

„inuman”, „umilință”. Toți acești termeni ne spun ceva despre cum trebuie să acționăm. Un argument care nu își propune să ne influențeze comportamentul nu este un argument moral. Dacă cineva argumentează că Mihai Eminescu a scris cele mai multe poezii din istoria literaturii române, nu e clar ce trebuie să facem. Ne poate impresiona, dar argumentul ne lasă rece în privința coordonării comportamentului. Așadar, un argument moral sfârșește într-un imperativ, recomandare sau permisiune despre cum să acționăm. Ne spune ce obligații avem, ce este frumos să facem, sau ce libertăți avem.

28 Capitolul II

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

Totuși, nu toți termenii evaluativi sunt de natură morală. Pot spune despre o mașină că este bună, dar și despre un părinte că este bun. În cazul mașinii, bun înseamnă că organizarea tehnică funcționează pe deplin, iar în cazul părintelui, bun înseamnă că responsabilitățile care decurg din rolul de părinte sunt asumate. Așa ajungem la ideea că un *imperativ moral* este un imperativ care poruncește categoric, independent de dorințele noastre particulare. În schimb, *imperativele prudențiale* sunt cele care țin cont de ceea ce ne dorim la un moment dat. Dacă doresc să mă duc în vacanță la mare și știu că există ambuteiaje pe autostradă, atunci trebuie să iau un tren. Dacă nu mai doresc să merg în vacanță, atunci nu trebuie să mai iau vreun tren. Nu același lucru putem spune despre rolul de părinte. Nu putem să nu ne mai dorim să fim părinți, și, în consecință, să nu mai avem grijă de proprii copii. Datoria morală a părinților față de copii poruncește categoric, indiferent de dorințele de moment sau de răzgândiri.

Identificați imperativele prudențiale și imperativele morale și discutați de ce e important să diferențiem între ele!

- A. Dacă vrei să trăiești bine la bătrânețe, trebuie să faci sport în fiecare zi!
- B. Trebuie să ajuți oamenii nevoiași!
- C. Trebuie să înveți ca să nu suferi la examene!
- D. Nu trebuie să lovești animalele!
- E. Trebuie să-ți dezvolți inteligența!
- F. Italienii, care mănâncă multe fructe și legume, au un risc mai scăzut de boli de inimă decât românii. Guvernul României trebuie, așadar, să-și încurajeze cetățenii să mănânce mai multe fructe și legume, astfel încât să reducă riscul bolilor de inimă.

Nu e suficient ca un argument moral să sfârșească într-un imperativ sau recomandare morală. Este nevoie să ne uităm și la natura raționamentului care susține un punct de vedere privind moralitatea comportamentelor. Există posibilitatea ca recomandările etice să fie susținute de raționamente non-etice. Din această cauză putem confunda argumentele morale cu alte tipuri de argumente. De exemplu, deși recomandarea că trebuie să legalizăm prostituția are o relevanță morală în sine, ea poate fi apărută cu ajutorul unor raționamente morale, economice sau politice. Un raționament moral poate invoca principiul că orice ființă umană are libertatea să trăiască așa cum dorește câtă vreme nu-i vătămează pe ceilalți, inclusiv să-și câștige existență oferind servicii sexuale. Legalizarea prostituției poate fi apărută și cu argumente economice. Dacă legalizăm prostituția, atunci poate fi taxată, iar taxarea înseamnă mai mulți bani la bugetul de stat și reducerea evaziunii

Capitolul II 29

Etică și integritate academică

fiscale. Așadar, un argument moral ajunge la o concluzie morală pe baza unor *raționamente morale*. Un argument care susține o concluzie morală pe baza unor dovezi economice este un argument economic. Asta înseamnă că o credință morală poate fi susținută și de argumente non-morale care fac apel la dovezi economice, sociologice sau psihologice.

Care din variantele de mai jos sunt argumente morale?

A. Copiatul de pe internet e la fel de greșit ca plagierea lucrării unui coleg, de vreme ce impostura este implicată în ambele cazuri. B. „Îmi plac vegetarienii când își practică opțiunea în mod firesc, fără prea multă doctrină și fără exclusivism țănoș. (...) omul e, prin definiție, omnivor, adică adaptat, structural, la un regim mixt. (...) Da, e crud să ucizi pentru a te hrăni. Dar așa s-a lansat, pe scena vieții, strămoșul nostru preistoric: n-a putut deveni metafizician înainte de a practica vânătoarea.” *Andrei Pleșu, Dilema Veche* C. „Biserica sprijină familia naturală, și nu tradițională, așa cum este ea numită, pentru că familia tradițională, străveche, nu mai există. Există însă familia naturală, formată prin căsătoria dintre un bărbat și o femeie.”

Purtător de cuvânt Biserica Ortodoxă Română D. Porcușorii de Guineea nu sunt ființe umane. Așadar, nu există nicio justificare să-i folosim în experimente științifice care provoacă durere pentru a afla ceva relevant despre oameni. E. România nu trebuie să se implice într-un viitor război. Mulți români vor muri și nu vor mai fi bani de investiții în infrastructură.

Cum analizăm o problemă etică

Atunci când analizăm o problemă etică avem nevoie de o busolă cu ajutorul căreia să ne orientăm în formularea unui răspuns despre ce trebuie sau este permis să facem. Există o varietate de soluții la care apelăm în viața de zi cu zi. Ne folosim propria intuiție, adică instinctele noastre puternice de aprobare și dezaprobare a comportamentelor, sau apelăm la autoritatea regulilor pe care le-am învățat de la părinți, bunici, profesori, preoți și mediul social mai general.

Intuițiile sunt semnale foarte puternice că o acțiune este greșită. Când vedem pe cineva care o lovește un câine ne cuprinde un sentiment puternic de aversiune. Știm imediat că persoana în cauză este un om rău și că acțiunea sa trebuie condamnată prin oprobriu public și pedepsită de instituțiile statului. În acest caz, e

30 Capitolul II

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

foarte atrăgător să credem că sentimentul nostru de aversiune ne conduce la răspunsul corect față de comportamentul celor care abuzează animalele. În plus, sunt destule situații în care intuiția ne spune că ceva este suspect la anumiți oameni care ne cer ajutorul. Îi refuzăm pentru că simțim poate o lipsă de sinceritate sau intenții perfide, ulterior dovedindu-se că am avut dreptate.

Dacă în multe situații intuiția ne poate ghida cu încredere, există cazuri în care instinctele noastre puternice de aprobare și dezaprobare sunt influențate de factori moralmente irelevanți, cum ar fi sensibilitatea noastră la dezgust. Dezgustul nu pare să fie esențial pentru evaluarea morală a acțiunilor. Dacă pe mine mă dezgustă o tocăniță de caracatiță, asta nu înseamnă că cei care preferă o asemenea mâncare acționează greșit. Psihologul Jonathan Haidt a derulat un experiment celebru, în cadrul căruia li se cerea participanților să formuleze judecăți morale despre scenarii

cu impact emoțional care presupuneau acte de canibalism și incest. După ce au parcurs aceste scenarii, marea majoritate a subiecților au avut reacții puternice de aversiune. Ei au justificat răspunsul lor de condamnare prin indicarea riscurilor genetice specifice incestului. Când experimentatorul a evidențiat faptul că cei doi frați din scenariul incestului au folosit mijloace contraceptive, participanții au renunțat la justificare, dar nu și-au schimbat evaluarea morală. Aceștia recurgeau la declarații de tipul „știu că este greșit, dar pur și simplu nu pot spune de ce”. Asemenea rezultate ridică probleme serioase cu privire la cât de mult trebuie să ne încredem în intuiții. Ele arată că intuițiile pot fi influențate ușor de reacții emoționale irelevante moral.

Este corect ce se întâmplă în acest scenariu?

Julie și Mark, frate și soră, se duc în vacanță la munte. Ei decid că ar interesant și plăcut să facă dragoste. Julie a luat pastile contraceptive, iar Mark a folosit un prezervativ. S-au simțit bine, dar decid ca acest episod să nu se mai repete.

Regulile pe care le-am învățat de la părinți, bunici, profesori sau preoți sunt utile pentru a decide ce trebuie să facem. Ne uităm la detaliile situației, ne gândim dacă există vreo regulă care indică cum să acționăm și decidem s-o respectăm. Știm foarte bine reguli precum să nu minți, să-ți ții promisiunile, să vorbești respectuos, să-i ajuți pe cei nevoiași, să nu furi. Adesea, situațiile în care ne aflăm sunt complicate și nu avem timp să cântărim toate detaliile. De aceea, folosim reguli care funcționează destul de bine de cele mai multe ori. Indicații precum „dacă nu-i stricat, atunci nu-l desface” ne scutesc de multe bătăi de cap. La fel și în domeniul moralității. Nu ne complicăm cu întrebări de ce trebuie să vorbesc respectuos sau de ce trebuie să-mi țin promisiunile. Respectăm fără prea multă deliberare poruncile

Etică și integritate academică

morale pe care le-am învățat, iar rezultatele se dovedesc a fi favorabile pentru buna înțelegere dintre oameni.

Dacă acceptarea necritică a autorității regulilor ne ajută de multe ori să rezolvăm

problemele morale cu care ne confruntăm în viața de zi cu zi, trebuie să fim conștienți că regulile morale admit totuși excepții. Dacă cineva ne-ar întreba unde se află prietenul nostru deoarece are intenția să-l ia la bătaie, cu siguranță ne-am gândi de două ori dacă să spunem adevărul. Ascunderea adevărului pare singura opțiune. Mai mult decât atât, admirăm oamenii care au adăpostit refugiații evrei din calea naziștilor. Pentru a-i ține în viață, acești eroi nu doar că trebuiau să mintă ocazional, ci era necesar să inducă în eroare în mod sistematic autoritățile naziste și să falsifice numeroase documente.

Respectarea cu rigurozitate a legilor în vigoare creează încredere între oameni și servește binelui general, dar trebuie să avem mintea deschisă pentru excepții și opțiuni neconvenționale. Uneori acțiunea morală merge împotriva autorității regulilor existente.

Discutați în ce condiții putem admite excepții:

Membrii comunității universitare se bucură de libertatea academică. Ei pot investiga orice subiect, pe baza metodologiei științifice. Aceasta implică libertatea de a comunica rezultatele cercetării, prin orice mijloace, studenților, comunității științifice naționale și internaționale, cu respectarea normelor legale, deontologice și de conduită universitară, precum și a principiilor obiectivității și toleranței. Personalul didactic se bucură de libertate de expresie în predarea disciplinei care i-a fost încredințată.

Ce sunt teoriile etice și de ce ne sunt utile?

Teoriile etice sunt interesate să găsească o busolă care ne ajută într-un mod sistematic să răspundem la problemele morale cu care ne confruntăm, încercând să evite în același timp erorile intuițiilor și limitele autorității regulilor. Ele sistematizează experiența morală și diversitatea valorilor morale, cu scopul de a extrage un principiu general sau mai multe principii generale care acoperă o varietate de cazuri.

Ca să înțelegem logica dezvoltării unei teorii etice trebuie să analizăm câteva cazuri și să le comparăm. Peter Singer a imaginat o serie de scenarii care au devenit celebre nu doar în studiul eticii, ci și în elaborarea politicilor publice de reducere a sărăciei globale. Să ne închipuim că trecem pe lângă un iaz și vedem un copil care se

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

Îneacă. Știm să înotăm și putem să scoatem copilul din apă, dar dacă sărim în iaz sacoul și pantalonii se vor murdări iremediabil. Cei mai mulți dintre noi vor susține că avem o obligație morală de a salva copilul de la înec. Într-adevăr, îndeplinirea acestei obligații ne produce și pagube. Suntem nevoiți să suportăm costurile de 100 de lei pentru curățarea hainelor, dar credem că acestea sunt insignifiante în raport cu salvarea unei vieți umane. Să ne imaginăm acum însă că vedem pe internet cazul unui copil din Africa ce suferă de o boală fatală, dar curabilă. Costurile tratamentului nu sunt mari. Dacă transferăm 100 de lei spitalului în care copilul este internat, atunci există șanse mari să-i salvăm viața. Probabil reacțiile celor mai mulți nu vor mai fi atât de binevoitoare ca în cazul salvatului de la înec. Dar dacă citim pe internet despre cazul unui copil din Bulgaria sau din România în care donația noastră ar fi decisivă pentru a salva o viață? Ne simțim obligați să donăm doar copilului din România, sau și celui din Bulgaria sau Africa? Ce contează că cineva în pericol este la o distanță de 100 de metri sau 1 km sau 10 km? Tot ceea ce contează este că cineva are nevoie de ajutor și că noi putem interveni.

Din aceste situații similare putem extrage următorul principiu moral: atunci când stă în puterea noastră să prevenim un lucru foarte rău să aibă loc, fără sacrificii importante, avem o obligație morală s-o facem. Odată ce am extras acest principiu putem analiza sistematic orice alt caz cu care ne vom confrunta. Dacă pot salva o viață fără mari sacrificii, atunci am aceeași obligație morală și față de un copil din Bulgaria sau Kenya, nu doar din România sau orașul în care locuiesc. Principiul ne împiedică să oscilăm soluția morală în funcție de sensibilitățile noastre culturale. Observați că principiul ne ajută să decidem și când nu avem o obligație morală de a-i ajuta pe ceilalți. Să ne imaginăm o altă situație în care pentru a salva un copil de la înec trebuie să trecem printr-o gură de scurgere a apei. Această gură de scurgere este foarte îngustă, existând riscul major de a rămâne blocați și, astfel, de a ne sufoca. Principiul spune că avem o obligație morală să intervenim numai dacă pierderile nu sunt semnificative moral, dar în acest caz ne riscăm propria viață. Observați, de asemenea, că principiul nu precizează ce sacrificii sunt semnificative moral. Fără dubii, sacrificarea vieții este importantă moral. Ce vom spune însă despre pierderea unei mâini, dar a unui deget? Rămâne deschisă provocarea cum sistematizăm în continuare ce înțelegem prin sacrificii semnificative moral.

Discutați dacă există sau nu diferențe majore între cazul salvării de la distanță și cazul salvării din apropiere, care să justifice verdicte morale diferite pentru fiecare caz în parte.

Etică și integritate academică

Treci pe lângă un iaz și vezi un copil care se îneacă. Știi să înoți și poți să-l scoți din apă, dar dacă sari în iaz sacoul și pantalonii se vor murdări. În preajma ta mai sunt cinci persoane care sunt îmbrăcate în costum și știi să înoate.

Etica respectului față de persoane

Minciuna egoistă, trădarea și umilirea sunt greșite. Munca filosofilor începe atunci când se pune cu insistență întrebarea *de ce* toate acestea sunt imorale. Știm ce ne spun regulile că trebuie să facem, dar de ce stau lucrurile așa? Teoretizarea etică, după cum am spus, își propune să identifice și să justifice un principiu moral care arată mult mai în profunzime de ce unele acțiuni sunt permise, iar altele interzise. Aici nu mai invocăm autoritatea regulilor, ci răspundem la întrebări ca: de ce să respectăm regulile de la bun început, ce datorii avem cu adevărat, și cum putem adapta soluțiile morale obișnuite la cazuri noi.

Filosoful german Immanuel Kant este cel care a propus una dintre cele mai influente teorii etice. El a susținut că moralitatea acțiunilor nu poate fi determinată doar de consecințele acțiunilor. E natural să ne raportăm la consecințele acțiunilor, de vreme ce o bună parte a moralității de zi cu zi privește felul în care acțiunile noastre îi afectează pe ceilalți. Dacă dăm muzica prea tare este foarte probabil să provocăm dureri de cap vecinilor. Dacă avem o fabrică de anvelope este foarte probabil ca localnicii din împrejurimi să sufere din cauza poluării. Deși ceea ce ne atrage în aceste situații sunt consecințele acțiunilor, Kant credea că moralitatea se bazează în ultimă instanță pe modul în care ne raportăm la ceilalți ca persoane și ființe raționale. Valoarea ființelor umane nu este stabilită de utilitatea lor. Nu există oameni care au în sine o importanță morală mai mare decât alții. Ceea ce contează în mod fundamental este că ființele umane sunt persoane cu o demnitate ce trebuie să fie respectată în sine, nu comparativ cu ceilalți.

Ca să aflăm ce datorii avem, Kant propune un *principiu al universalizării*: acționează astfel încât ceea ce vrei să faci să poată deveni o lege universală pentru toți oamenii. Întrebarea este dacă vrem cu adevărat ca acțiunea noastră să fie imitată de toată lumea. Când punem problema în acești termeni, observăm că, deși ne convine personal să mințim pentru a ieși dintr-o situație dificilă în care ne-am băgat singuri, de fapt, nu dorim ca acțiunea noastră să fie un exemplu pentru ceilalți. Principiul universalizării face apel la voința noastră, dacă vrem ca regula acțiunii noastre să devină o regulă ce poate fi urmată de ceilalți, dar nu trebuie să-l gândim în termeni de preferințe individuale. În procesul de a ridica o acțiune individuală la rangul de lege universală, nu dorințele noastre sunt cele care contează, ci poziția din care judecăm. Principiul ne cere să decidem din poziția unei ființe raționale și

34 Capitolul II

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

imparțiale, nu din poziția noastră personală, cu interese de moment. Așadar, ca să aflăm ce trebuie să facem, ne imaginăm în calitate de ființe raționale ce reguli am vrea să devină legi universale, nu doar pentru noi ci pentru toate ființele umane. Această procedură de decizie ne constrânge să gândim dincolo de interesul personal și al comunității din care facem parte. Decizia corectă va fi cea care obține consimțământul celorlalți și apreciază nevoile fundamentale ale oamenilor.

Un alt principiu la care ajunge teoria lui Kant este principiul umanității: acționează astfel încât să tratezi orice ființă umană ca scop în sine, nu doar ca mijloc. Valoarea scopului în sine nu este ceva produs într-o stare de fapt, ci o modalitate prin care ne raportăm la existența oamenilor. A-i trata pe ceilalți ca scopuri în sine presupune să le acordăm o importanță egală chiar în relația cu propria noastră persoană. Nu putem să ne folosim de ceilalți doar pentru a ne atinge scopurile. Auzim oameni dezamăgiți, care mărturisesc că au fost folosiți și abandonați când nu mai aveau vreo utilitate pentru așa-zisi prieteni. Principiul umanității surprinde această dezamăgire profundă și interzice să ne raportăm la orice ființă umană ca și cum ar fi o simplă unealtă. Respectul demnității ne cere să apreciem valoarea absolută a oricărei ființe umane, dincolo de utilitate. În interacțiunea socială trebuie să avem în vedere nu doar scopurile noastre personale, ci și respectul pe care îl datorăm celorlalți în calitate de persoane cu propriile dorințe, nevoi și aspirații.

Ce vă spune să faceți principiul universalizării și principiul umanității?

Dilema macazului

Un tren rulează scăpat total de sub control. În calea sa se află 5 oameni care au fost legați de șină de un răufăcător. Din fericire, există un macaz și o linie ocolitoare, dar pe care e un alt om legat de șină. Știi că numai de tine depinde soarta acestor oameni. Vei schimba macazul? Dacă nu faci nimic, trenul va ucide 5 persoane. Dacă schimbi macazul va ucide una și cinci vor fi salvate. E moral să ucizi o persoană pentru a salva cinci?

Dilema pasarelei

Un tren amenință să ucidă 5 oameni. Tu stai pe o pasarelă, deasupra liniilor, alături de o persoană străină corpulentă. Dacă o împingi pe linii, corpul său va opri trenul, salvând viața celor cinci persoane. Corpul tău, fiind firav, nu va opri trenul. O vei împinge? E moral să ucizi o persoană pentru a salva cinci?

Etică și integritate academică

Etica fericirii generale

Cu toții ne dorim fericirea. Nu știm foarte exact în ce constă propria fericire, însă avem idei aproximative despre ce ar putea să ne facă fericiți. Pentru unii exersarea talentelor le aduce împlinirea, pentru alții întemeierea unei familii sau retragerea la țară dincolo de „nebunia” orașelor. Deși există momente în care ne angajăm în mod direct și voluntar să trecem prin dureri groaznice, o facem tot în vederea obținerii fericirii. Într-o cursă de 42 km, un maratonist suportă dureri musculare intense, greață, amețeală, uneori halucinații, frisoane, foame și sete extreme. El știe că la finalul cursei îl așteaptă cea mai bună mâncare și cel mai bun pahar cu apă, dar, cel mai important, că finalizarea unei curse atât de dificile îi va aduce o satisfacție enormă. Așadar, ne dorim durerea doar pentru că este o parte în vederea atingerii fericirii. Dacă nu conduce la rezultate pozitive, căutăm să evităm durerea pe cât

posibil, sau putem să căutăm durerea dacă ea în sine aduce plăcere.

Aproape toți care citesc aceste rânduri au trecut măcar prin unele suferințe înfiorătoare, și, la fel ca maratonistul nostru, au sperat la o viață mai bună după multă muncă depusă, obținând în final ceea ce și-au propus. Știm ce înseamnă să-ți fie foame și sete, să fii bolnav, să-ți pierzi speranța, să te ajute cineva cu un împrumut, să ai ce mânca, să te bucuri de stabilitate financiară, să-ți vezi familia de sărbători. Durerea și bucuria din viața noastră ne arată cât de relevante sunt pentru orice ființă umană. Trăindu-le pe pielea noastră reușim să empatizăm cu dificultăților celorlalți și să înțelegem cât de importantă este și fericirea lor. Având în vedere că suntem ființe sociale, însăși fericirea noastră va depinde de fericirea celorlalți. Există situații în care obținem un succes profesional, o promovare sau o mărire de salariu, dar nu ne putem bucura pentru că cineva apropiat suferă de o boală gravă. Asta arată că suntem fericiți în măsura în care și ceilalți sunt fericiți. Starea noastră de bine nu poate fi indiferentă față de ce li se întâmplă semenilor noștri.

Discutați următoarele întrebări:

În ce constă fericirea personală? Cât de mult depinde fericirea proprie de fericirea celorlalți?

În acest punct se naște etica fericirii generale. Teoria utilitaristă, elaborată de filosofi englezi Jeremy Bentham și John Stuart Mill, susține că urmărirea fericirii generale a oamenilor este scopul moral ultim. Sigur, fiecare individ își caută fericirea proprie, dar etica utilitaristă ne cere să producem fericire tuturor ființelor capabile să resimtă durere și plăcere. Principiul utilității, denumit și principiul fericirii generale, ne spune că acțiunile sunt morale în măsura în care produc cea mai mare cantitate de fericire pentru cel mai mare număr de oameni.

36 Capitolul II

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

Observați că principiul utilității nu prescrie doar scopul moral de a produce o fericire generală oarecare, ci de a produce cea mai mare cantitate de fericire generală. Ne prescrie să facem cel mai mare bine pe care îl putem face. Dacă găsim un portofel cu 100 de lei, avem mai multe opțiuni înainte să anunțăm organele abilitate: (i) returnăm portofelul cu toate actele din el, dar reținem toți banii; (ii) returnăm portofelul cu toate actele din el, dar reținem 50 de lei; (iii) returnăm toate

documentele și toți banii. Acțiunile (ii) și (ii) sunt, totuși, bune. Dacă nu găseam portofelul și returnam ceva din el, persoana care l-a pierdut s-ar fi găsit într-o situație mult mai proastă. Dar utilitarismul nu ne cere să facem un bine, ci să producem un maximum de bine general. De aceea, acțiunea corectă este să returnăm toate documentele și toți banii. Utilitarismul este teoria etică ce insistă pe faptul că nu trebuie să ne concentrăm pe o datorie de a face bine, ci pe consecințele acțiunilor care reduc cât de mult posibil sărăcia globală, de exemplu, conducând chiar, în mod ideal, la eradicarea ei. Cum în viața reală nu avem niciodată destule resurse încât să ajutăm pe toată lumea, suntem puși în situația dificilă de a decide unde putem face cel mai mare bine. Cu o mie de lei putem ajuta doi bătrâni să-și recapete vederea, sau putem oferi trei burse sociale unor copii din zone defavorizate.

Din păcate, tot în viața reală, acțiunile oamenilor au consecințe mixte. Uneori, când vrem să ajutăm pe cineva apar efecte secundare care îi prejudiciază pe ceilalți, iar alteori, când ne urmărim propriul interes producem avantaje și pentru ceilalți. Sau există situații în care, orice am face, tot nu putem evita facerea răului. De aceea, utilitarismul ne cere să facem un sold al plăcerii și durerii. Acțiunile corecte nu sunt cele care produc cea mai mare cantitate de plăcere și atât, ci acelea care au cele mai bune consecințe, scăzând cantitatea de durere provocată. Să ne imaginăm trei scenarii: (i) acțiunea X produce 20 de unități de plăcere și 15 unități de durere; (ii) acțiunea Y produce 10 unități de plăcere și 5 unități de durere; (iii) acțiunea Z produce 3 unități de plăcere și 1 unitate de durere. Acțiunea X produce cea mai mare cantitate de plăcere, dar utilitarismul spune că Z este cea mai bună acțiune.

Ce vă spune să faceți principiul utilității în dilema macazului și dilema pasarelele, dar în dilema dezastrului biologic?

Un tren transportă un virus produs artificial, care este extrem de periculos. Dacă virusul este eliberat în atmosferă, mii de oameni vor muri din cauza lui. George este unul dintre oamenii de știință responsabili cu distrugerea virusului în condiții sigure, și monitorizează transportul de pe un pod. Pe măsură ce trenul se apropie, el vede cu ajutorul unui binoclu că o bombă puternică a fost pusă pe șinele de cale ferată, și nu există nicio modalitate de a comunica această informație pentru a opri trenul în timp util. Dacă trenul trece peste bombă, atunci va exploda și virusul va fi eliberat în atmosferă, producând consecințe

catastrofale. Pe pod, lângă George, se află o persoană obeză. Singura modalitate de a opri trenul este ca George să împingă persoana respectivă în fața trenului, deși asta îi va aduce moartea. George continuă cu acest plan și împinge persoana obeză în fața trenului, cauzându-i moartea, dar previne explozia și salvează mii de oameni care ar fi murit din cauza virusului.

Etica vieții virtuose (împlinite)

Avem uneori șansa să întâlnim în viață oameni pentru care nutrim respect și admirație nu pentru că au un statut social aparte, bani și putere, ci pentru că întreaga lor viață este una realmente cumpătată, iar ei reușesc să ia aproape de fiecare dată deciziile cele mai înțelepte și să analizeze corect fiecare situație. Acești oameni sunt un model pentru cei din jur. Lideri spirituali precum actualul Dalai Lama sau conducători precum Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii par să fie astfel de exemple. Ne raportăm la aceste persoane nu neapărat ca la un ideal de neatins, ci mai degrabă ca la modele reale de urmat. Cum reușesc să fie așa? Și ce putem face pentru a fi astfel de persoane? Iată o întrebare care i-a preocupat pe filosofi morali încă din cele mai vechi timpuri.

Grecia Antică, mai cu seamă scrierile lui Aristotel (*Etica Nicomahică*, *Etica Eudemică*), reprezintă punctul de plecare pentru ceea ce astăzi considerăm a fi cea de-a treia direcție majoră de analiză etică, denumită generic „etica virtuții”. Spre deosebire de teoriile etice elaborate de Kant (etica respectului față de persoane) și utilitariștii Bentham și Mill (etica fericirii generale), ambele preocupate de cum trebuie să acționăm, etica virtuții urmărește ce fel de persoane trebuie să fim. Cum ar trebui să trăim astfel încât viața noastră să fie una împlinită, demnă de o ființă umană? Etica virtuții ne spune că un om virtuos va lua de fiecare dată decizii corecte, iar acțiunile sale vor fi morale pentru că decurg din caracterul său virtuos. Este așadar necesar ca oamenii să dobândească o serie de virtuți și să își dezvolte caracterul pentru a fi capabili să ia deciziile morale corecte. În plus, dobândirea unui caracter virtuos ne aduce aproape de împlinirea naturii noastre specifice, de atingerea potențialului nostru maxim. Realizarea acestui lucru echivalează cu o viață împlinită sau fericită, ceea ce Aristotel numea prin termenul grecesc *eudaimonia*.

Discuție

În ce constă o viață împlinită astăzi? Sunt virtuțile necesare pentru a avea o viață împlinită? Dacă da, ce virtuți ar trebui să dobândim?

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

Mai este astăzi relevantă etica virtuții, după mai bine de 2400 de ani de la originile sale? Ne putem aminti, de pildă, cum la finalul anilor '80, când s-au confirmat zvonurile despre relația extraconjugală dintre prințul Charles și Camilla Parker-Bowles, opinia publică britanică și de pretutindeni a fost cuprinsă de o stare de șoc. Deși acțiunea prințului Charles ținea strict de viața personală, fără vreo influență directă asupra rolului său public, oamenii l-au condamnat. Și nu au făcut asta din considerente utilitariste sau deontologice, de vreme ce consecințele relației sale nu se răsfrângeau asupra activității sale oficiale de prinț, iar acțiunea sa ar fi putut fi evaluată moral doar în plan personal, dat fiind că și-a încălcat datoria de soț, dar nu și pe cea de prinț. În schimb, oprobiul public a fost întemeiat moral pe considerente legate de etica virtuții. Viitorul rege, de la care se cerea o conduită impecabilă și un caracter bine format, a arătat o conduită reprobabilă și a dezamăgit pentru că a dovedit astfel că îi lipseau unele virtuți.

Printre virtuțile pe care trebuie să le dobândim se numără virtuți morale precum curajul, cumpătarea sau mărinimia și virtuți intelectuale, precum înțelepciunea, inteligența sau discernământul. Dacă cele din urmă pot fi dobândite prin studiu, primele nu pot fi dobândite decât prin exercițiu: devenim drepți practicând dreptatea. Educația morală devine astfel esențială pentru a ne forma un caracter virtuos. O dată ce am dobândit excelența morală, vom fi capabili să vedem mai bine ce trebuie să facem în funcție de circumstanțele în care vom fi puși și vom putea fi, la rândul nostru, modele pentru cei din jur. Până atunci, etica virtuții ne învață că, pentru a evalua moral o situație trebuie să ne gândim ce ar face în circumstanțele respective un înțelept, adică acela care a dobândit un fler practic de a judeca ce este bine să faci, știind că deciziile acestuia vor fi totdeauna dependente de context și nu abstracte sau generale, pe bază de reguli fixe.

Discuție

Cum ne ajută etica virtuții să analizăm dilema macazului în cazul în care:

- a. Neschimbarea macazului a fost cauzată de *nepăsare*?
- b. Schimbarea macazului a fost cauzată de o *motivație rasistă*?
- c. Persoana care a

călcăt unul/ cinci oameni nu a simțit nicio urmă de *regret*?

Chiar dacă etica virtuții în varianta aristotelică nu este o teorie etică de tipul celor moderne (precum deontologismul și utilitarismul), dat fiind că nu propune un standard obiectiv sau un principiu fix de evaluare morală, ea rămâne un cadru de evaluare valid pentru analiza problemelor etice. Este cu precădere de folos atunci când avem nevoie de o analiză globală a unei situații morale, centrată pe persoanele implicate într-o problemă, având totodată nevoie să luăm în considerare trăsăturile particulare ale situației analizate.

Capitolul II 39

Etică și integritate academică

40 Capitolul II **Conflictul între valori**

Regulile, pe care le-am învățat din familie sau de la școală, admit excepții. Autoritatea lor de a fi respectate nu este totuși nelimitată. Trebuie să nu minșim în general, dar dacă o minciună reușește să salveze viața unei persoane inocente, atunci este moral să încălcăm regula. Teoriile morale încearcă să sistematizeze aceste cazuri și să propună un principiu moral care acoperă mult mai multe situații decât o regulă. Înțelegem de ce minciuna este greșită dacă facem apel la principiul umanității, care ne spune că ființele umane nu trebuie folosite doar ca mijloace. Acest principiu moral interzice nu doar minciuna, ci și umilirea, batjocorirea, exploatarea celorlalți. Problema este că și teoriile morale au o autoritate limitată. Valorile apărute de teorii morale pot intra la rândul lor în conflict. În variațiunile dilemei trenului, utilitarismul favorizează salvarea mai multor oameni cu prețul sacrificării unei persoane, pe când o etică a respectului ne îndeamnă să nu folosim ființa umană doar ca mijloc pentru a atinge anumite scopuri, fie ele și bine intenționate. Așadar, teoriile etice ne trag uneori în direcții opuse.

Cum putem rezolva conflictul între valori? Modul în care am formulat întrebarea ne sugerează că trebuie să avem o abordare constructivă și creativă. Nu am întrebat cine are dreptate, ci cum putem rezolva o problemă.

În primul rând, este bine să conștientizăm că, deși există lucruri care ne despart, există întotdeauna și lucruri care ne apropie. Chiar și cei mai mari dușmani au valori în comun. Trebuie să privim cu imaginație dincolo de dezacord, ca să găsim soluții alternative în funcție de ceea ce aduce armonie între cele două perspective. De exemplu, în dilema pasarelei un tren amenință să ucidă 5 oameni. Tu stai pe o pasarelă, deasupra liniilor, alături de o persoană străină. Dacă o împingi pe linii, corpul său va opri trenul, salvând viața celor cinci persoane. Utilitarismul susține sacrificarea unei persoane pentru a salva cinci, minimizând pierderile, iar etica lui Kant ne cere să nu folosim persoana în cauză doar ca un instrument, căci orice ființă umană trebuie apreciată în lumina demnității pe care o posedă, nu a utilității. În acest punct trebuie să ne gândim la ce lucruri ar apropia cele două perspective. Orice teorie etică privește cu ochi buni acțiunile eroice. Nu împingem persoana de pe pasarelă, dar dacă ne-am pune noi

în fața trenului pentru a salva cinci persoane atunci acțiunea va fi apreciată drept un act de eroism. Ambele teorii etice sunt mai dispuse să accepte sacrificiul de bună voie, decât sacrificarea unei persoane împotriva propriei dorințe.

În al doilea rând, trebuie să vedem nu doar dincolo de ceea ce ne desparte, ci și dincolo de întreaga situație în care am fost puși să luăm decizii extrem de grele. Provocarea este să privim spre viitor astfel încât să nu ne mai confruntăm cu aceste

Cum analizăm o problemă etică? Cadre ale evaluării morale

probleme de la bun început. Este nevoie de o viziune morală care ne spună cum să evităm sacrificarea oamenilor pentru binele general, ce schimbări profunde trebuie să facem pentru a elimina sursa răului. Dacă într-o societate oamenii sunt ținuti ostatici la ordinea zilei cu riscul de a fi vătămați, atunci sacrificiul personal nu va mai conta. Eroismul unora nu rezolvă problema. E ca o picătură într-un ocean. Trebuie să recunoaștem că este ceva profund în neregulă cu acea societate. Așadar, imaginația morală și înțelepciunea sunt necesare pentru a creiona un viitor în care probleme înfiorătoare nu mai apar.

C
A

PI
T
O
L
U
L
III

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

(Valentin Mureșan, Mihaela
Constantinescu)

Universitatea morală – de la ideal la realitate

Rostul unei universități moderne – indiferent de profil – nu e doar acela de a ne forma ca specialiști și cercetători, ci și ca oameni civilizați, culti, oameni de caracter, care ne respectăm semenii și instituțiile, ca *oameni morali*. Un mediu imoral favorizează formarea unor oameni imorali, iar un mediu moral dă naștere unor oameni morali. Nu e de mirare că a început bătălia pentru o organizație morală după o lungă perioadă de ignorare a acestui aspect.

Există tot mai multe universități în lume care au inclus în „misiunea” lor acest obiectiv: să devină o instituție integră, morală, populată de oameni integri. Planurile lor strategice conțin mijloacele concrete prin care putem atinge acest obiectiv. Care sunt aceste mijloace? – iată unul din răspunsurile pe care le așteptăm de la acest curs. În orice caz, ele nu constau doar în definirea cât mai detaliată a unui comportament imoral – cum e bunăoară plagierea unei lucrări – și aplicarea unei pedepse după comiterea actului, pentru a descuraja repetarea lui, ci și în crearea unui climat favorabil eticii.

Misiunea Universității Michigan include, pe lângă scopul didactic și cel de cercetare, obiectivul „creării unei universități responsabile și morale”.

În orice instituție întâlnim comportamente pe care le numim „imorale”. De obicei trecem cu nonșalanță sau cu neputință pe lângă ele, considerându-le neimportante sau mult prea greu de evaluat obiectiv. Vom vedea însă că actele

Capitolul III 43

Etică și integritate academică

imorale nu sunt nici lipsite de importanță și nici atât de dificil de evaluat pe cât s-ar putea crede. Ele contribuie însă la crearea unui mediu organizațional imoral, în care pare că totul este permis, ceea ce va favoriza și mai multe comportamente imorale.

Exercițiu: *Imaginați-vă o lădiță cu mere proaspăt culese. După un timp, observați că un măr a mucegăit, astfel că îl îndepărtați ca să nu strice și merele vecine. Situația se repetă de câteva ori în decursul zilelor următoare. În final, cercetați mai amănunțit lădița cu mere și constatați că lădița însăși e putredă și din acest motiv prindeau mucegai toate merele.*

Dar dacă lădița de mere este o metaforă pentru universitate, iar merele, pentru membrii comunității acelei universități? Ce credeți că este mai relevant pentru a explica acțiunile imorale perpetuate și generalizate, lădița stricată (mediul universitar în care apar comportamentele imorale) sau merele stricate (indivizii care se comportă imoral)?

Să luăm de pildă cazul Universității X, cunoscută printre candidații la admitere, cursanți și profesori ca un spațiu relaxat, în care „te descurci” fără prea mari bătăi de cap: se intră ușor, cerințele la cursuri sunt minime, lucrările de seminar „se rezolvă” pentru suma corectă, la examene poți să nu înveți nimic pentru că treci oricum, iar de absolvit, nici nu se pune problema să te stresezi. Profesorii „închid ochii” atunci când observă sau află despre lucrări cumpărate sau plagate, iar cei mai mulți așteaptă diverse „atenții” în zilele de examen. Noul rector al Universității X are însă o altă viziune asupra modului în care ar trebui să funcționeze instituția și își dorește să conducă o universitate morală, în care etica și integritatea academică sunt apreciate și respectate de către toți membrii. Ce e de făcut? De exemplu, rectorul ar putea sancționa drastic fiecare abatere individuală, în speranța că cei care au greșit vor învăța o lecție și se vor comporta etic pe viitor. Soluția este necesară, dar este ea și suficientă? Problema este că abaterile nu sunt excepția, ci mai degrabă regula (nescrisă) de comportament în cadrul Universității X. Toți se comportă imoral, pentru că „așa merge treaba” aici. Pare că există o „contaminare” de grup cu acțiuni imorale.

La fel ca în cazul oricărei organizații, putem vorbi și în cazul universităților despre un nivel de moralitate general și colectiv, situat dincolo de moralitatea fiecărui membru al instituției respective. Aceasta deoarece universitățile constituie,

44 Capitolul III

O universitate este **morală** dacă **practicile** sale curente (contextul sau mediul universitar) **stimulează membrii** săi să adopte o **conduită morală**.
(adaptat după Kaptein, *Ethics Management...*, p. 67)

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

la rândul lor, un mediu în care se dezvoltă un cumul de practici organizaționale ce pot fi supuse evaluării morale, așa cum susțin Kaptein și Wempe¹. Aceste practici organizaționale specifice fiecărei universități sunt exprimate propriu-zis prin acțiunile membrilor universității respective și formează *contextul moral* în care sunt luate deciziile etice, așa cum ar susține Menzel². Departe de a fi neutru sau pasiv, *contextul sau mediul universitar joacă un rol activ în procesul de luare a deciziilor etice, prin aceea că poate constrânge sau, după caz, stimula membrii universității să acționeze moral ori imoral*. Acest lucru poate fi exprimat fie explicit – prin intermediul politicilor și procedurilor în vigoare (formal, la nivelul structurii universității), fie implicit – prin atitudini, tradiții perpetuate, valori asumate (informal, la nivelul culturii organizaționale dintr-o universitate).

Comportamente imorale în universitate și consecințele lor

Are până la urmă vreun rost să ne preocupăm atât de mult de crearea unor universități morale? Pare în definitiv mai degrabă un ideal decât ceva ce am putea transpune în realitate. Desigur, putem și ignora dimensiunea morală a vieții universitare, dar o vom face riscând daune de toate felurile, de la cele privind satisfacția muncii, la cele ce vizează reputația și pierderile financiare.

O diagnoză morală a UB pe baza unui sondaj de opinii realizat informal arată că principalele comportamente imorale sunt, în ordinea descrescătoare a frecvenței, următoarele:

✗ Relația viciată profesor-student: adresare, hărțuire, tratarea arogantă a studenților ✗ Plagiat ✗ Conflict de interese, nepotism, concurență neloială ✗ Probleme de evaluare etică a proiectelor de cercetare ✗ Trafic de influență ✗ Corectitudinea notării – corupție ✗ Încălcarea dreptului la confidențialitate (în notare, în calificativele finale, în datele statistice etc.) ✗ Statutul micilor cadouri instituționale ✗ Probleme de etichetă la ore și în serviciile administrative

¹ Muel Kaptein; Johan Wempe. *The balanced company: A theory of corporate integrity*. New York: Oxford University Press, 2002. ² Donald Menzel. *Ethics Management for Public Administrators: Building Organizations of Integrity*. New York: M. E. Sharpe, 2007.

Etică și integritate academică

De exemplu, lipsa unui sistem de etică a cercetării îi pune în dificultate pe cercetătorii care trebuie să depună împreună cu articolul lor și avizul de etică atunci când vor să își publice cercetările în diferite reviste specializate. De asemenea, cercetătorilor care vor să desfășoare studii în penitenciare, pe deținuți, li se cere, pentru a le oferi acestora accesul în penitenciar, avizul de etică al instituției din care fac parte. De unde ar obține toți aceștia avizul respectiv în lipsa unui sistem care să îl ofere? De la Decan? De la Rector? De la departamentul de cercetare? Corelat, acest lucru a determinat parțial și plasarea pe un loc modest în topurile universitare mondiale, iar lipsa unor sisteme eficiente anti-plagiat a condus la critici care asociau universitatea cu o fabrică de diplome, ambele determinând scăderea reputației universității. Apoi, inexistența unor mijloace securizate de a depune plângerile și de a urmări rezolvarea lor de către consilierii de etică, profesioniști în domeniu, a dus la sporirea tensiunilor dintre membrii corpului didactic și la procese pierdute de universitate în tribunale, deci la pierderi financiare și afectarea satisfacției muncii. Inexistența unor reguli explicite de etichetă universitară duce la conflicte cu personalul administrativ, la perpetue acuze reciproce. Jignirea profesorilor de către studenți și a studenților de către profesori înveninează atmosfera în anii de studiu și demobilizează studenții merituosi etc.

A ignora aceste surse de dizarmonie într-o universitate este totuna cu a le cultiva – cu pierderile de rigoare. Aceste pierderi vor fi numite *risc moral* (probabilitatea producerii unor consecințe rele atunci când înfăptuim un anumit tip de acțiune). Iată principalele acțiuni imorale înfăptuite în universitățile românești în genere, așa cum sunt identificate în cadrul a două cercetări empirice realizate la distanță de zece ani³:

- favoritismul și evaluarea subiectivă din partea cadrelor didactice; - hărțuirea sexuală pe linie ierarhică; - nerespectarea proprietății intelectuale; - comunicarea deficitară în instituție; - mita și cadourile oferite profesorilor; - relațiile erotice între studenți și profesori; - utilizarea unui limbaj ofensator sau superior de către cadrele didactice; - limbajul rece și nepolitic al personalului administrativ în relația cu

studenții; - presiuni din partea profesorilor pentru ca studenții să le cumpere cărțile.

³ Mihaela Miroiu (coord.); Daniela Cutaș; Ana Bulai; Liviu Andreescu; Daniela Ion. *Etica în*

universității. Cum este și cum ar trebui să fie: cercetare și cod. România: Ministerul Educației și Cercetării, 2005; respectiv Silvia Puiu; Radu Florin Ogarca. „Ethics Management in Higher Education System of Romania”. În: *Procedia Economics and Finance*, nr. 23, 2015, pp. 599-603.

46 Capitolul III

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

De ce ne dorim o universitate morală? Cercetări empirice și teoretice de etică organizațională* evidențiază că mediul sau contextul organizațional influențează în mod direct comportamentul (i)moral al membrilor unei organizații. Universitățile trebuie să dezvolte un mediu etic și practici etice la nivel instituțional pentru a pretinde comportamente etice la nivel individual. Este așadar nevoie să fim atenți la etica universității ca întreg, deopotrivă cu etica membrilor acesteia.

Principiile și normele morale au fost prezente întotdeauna în mediul universitar, dar în cea mai mare parte a timpului sub forma unor reguli nescrise, a unor obiceiuri academice și bune practici profesionale variabile de la o universitate la alta. Unii confundă morala universității cu morala creștină, ce domină în afara universității, în societate și în viața privată. Morala academică și cea a cercetării nu sunt părți ale „moralei comune”, ci sunt forme ale *eticii instituționale*. Introducerea codurilor etice după anul 2000 nu a schimbat radical situația, deoarece majoritatea au rămas simple hârtii într-un sertar, în lipsa unei „infrastructuri etice” care să instituționalizeze și să *impună* valorile morale ale instituției.

Cum putem crea o universitate morală?

Cum putem așadar crea o universitate morală? Folosind terminologia specifică managementului eticii în organizații⁴, pentru a crea o universitate morală este necesar ca aceasta să internalizeze o serie de *virtuți organizaționale* în toate practicile și procesele sale interne, astfel încât să îi stimuleze pe toți membrii acelei comunități academice (cursanți, cercetători, cadre didactice, personal administrativ) să se comporte etic și să prevină totodată comportamentele imorale ale acestora. Așadar, o *universitate morală este cea care creează un context moral pentru membrii săi prin dezvoltarea unor virtuți morale organizaționale*. Măsura în care universitățile dezvoltă astfel de virtuți ne indică măsura în care le putem considera ca fiind morale, dat fiind că aceste virtuți reprezintă condiții pentru un comportament

individual etic și reflectă capacitatea universității respective de a stimula un astfel de comportament.

Atunci când membrilor universității nu li se oferă un cadru moral explicit care să ghideze comportamentul dezirabil, aceștia vor trata cel mai probabil spontan diversele probleme etice pe care le vor întâlni, folosind o scală vagă și nedefinită a

* Muel Kaptein. „Developing and Testing a Measure for the Ethical Culture of Organizations: The Corporate Ethical Virtues Model”. În: *Journal of Organizational Behavior*, nr. 29, 2008, pp. 923-947; Linda Trevino, Stuart Youngblood. „Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior”. În: *Journal of Applied psychology*, 1990, nr. 75(4), pp. 378-385. ⁴ Muel Kaptein. *Ethics Management. Auditing and Developing the Ethical Content of Organizations*, Dordrecht: Kluwer Academic Pub., 1998.

Capitolul III 47

Etică și integritate academică

ceea ce este bine și rău, permis și interzis.⁵ Virtuțile (calitățile) organizaționale ale universității funcționează în acest context drept repere morale pentru toți participanții la comunitatea respectivă. Putem astfel evalua dacă o universitate este morală evaluând îndeaproape dacă – și în ce măsură – aceasta internalizează o serie de virtuți organizaționale.

Iată o exemplificare pentru modul în care putem evalua concret prezența a șapte virtuți organizaționale necesare unei universități morale (adaptare după Kaptein, *Developing and Testing ...*):

1. Claritate – evaluăm măsura în care exigențele morale ale universității față de conduita membrilor acesteia sunt exprimate clar, fără ambiguități, sub formă de reguli sau direcții de comportament în cadrul politicilor și procedurilor formale de etică (ex. Codul de etică, politica de onestitate academică), precum și în discuții informale (ex. în cadrul unor training-uri de etică, în interacțiunea studenți-profesori). Totuși, exigențele morale nu trebuie să fie sufocante și nici specificate până în ultimul detaliu, scopul fiind acela de a ghida comportamente morale, nu de a anula propriile judecăți morale ale membrilor universității. **2. Consistență** – evaluăm gradul în care exigențele morale ale universității față de conduita membrilor acesteia sunt coerente, fără contradicții, de exemplu urmărind dacă modelul oferit de cadrele didactice cursanților sau de superiorii ierarhici personalului

administrativ este unul în acord cu normele morale exprimate de politicile și procedurile etice ale universității. **3. Realizabilitate** – evaluăm maniera în care universitatea stabilește exigențe morale de comportament care pot fi atinse în mod realist de membrii acesteia, de exemplu dacă aceștia au la dispoziție resursele necesare de timp, cunoștințe, echipament, buget sau autoritatea de a îndeplini responsabilitățile ce le-au fost trasate, astfel încât să nu fie presați să încalce regulile morale din cauză că nu pot gestiona aceste responsabilități din lipsă de resurse (de pildă atunci când sunt stabilite cerințe exagerate de rezultate în cercetare, care pot conduce la o eventuală fabricare a datelor unui studiu). **4. Susținere** – evaluăm modul în care universitatea îi încurajează sau, dimpotrivă, îi demotivează pe membri să adopte un comportament etic, mai exact dacă prin respectarea normelor morale membrii au de câștigat sau de suferit în activitatea lor cotidiană; de exemplu, dacă un cursant care raportează acțiuni imorale ale unui profesor va fi ulterior apreciat de colegi și celelalte cadre didactice sau, dimpotrivă, marginalizat. **5. Vizibilitate** – evaluăm gradul în care universitatea asigură monitorizarea comportamentelor imorale, astfel încât acestea să poată fi depistate și aduse

⁵ John Bruhn. „The Functionality of Gray Area Ethics in Organizations”. În: *Journal of Business Ethics*, nr. 89, 2009, pp. 205-214.

48 Capitolul III

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

la cunoștința celor în măsură să ia atitudine, iar cei care ar putea fi tentați să încalce regulile morale să știe că vor fi descoperiți și sancționați, de exemplu printr-o atentă monitorizare a tezelor de doctorat împotriva plagiatului. **6. Criticabilitate** – evaluăm modul în care universitatea asigură mijloacele formale și informale prin care membrii pot să discute deschis problemele și dilemele etice cu care se confruntă, de exemplu prin existența unui consilier de etică și organizarea unor training-uri de etică. **7. Sancționabilitate** – evaluăm maniera în care universitatea pedepsește încălcarea regulilor morale și răsplătește comportamentele morale ale membrilor săi, de exemplu prin introducerea în procedurile de evaluare a unor indicatori privind conduita morală, sau prin sancționarea imediată și fermă a copiatului ori falsificării de date, astfel încât membrii să fie stimulați să repete comportamentele morale și descurajați să încalce regulile. În egală măsură, sancțiunile sau recompensele trebuie să fie proporționale cu gravitatea abaterilor, respectiv cu meritul de a respecta anumite reguli etice.

* Cf. Muel Kaptein. „Developing and Testing a Measure for the Ethical Culture of Organizations: The Corporate Ethical Virtues Model”. În: *Journal of Organizational Behavior*, nr. 29, 2008, pp. 923-947.

Capitolul III 49

Etică și integritate academică

Prezența optimă a acestor virtuți în universități creează totodată premisele necesare funcționării codului de etică, dat fiind că asigură condițiile pentru ca membrii comunității academice să poată respecta în practică prevederile acestui cod.

Reglementări privind etica în universitățile din România

Diferite aspecte de etică și integritate academică au fost reglementate în România printr-o serie de acte normative. Redăm mai jos o selecție a acestora, alături de principalele prevederi ale fiecăruia, relevante pentru tematica privind etica și integritatea academică, precum reglementări privind plagiatul și falsificarea de date, codul de etică universitară, înființarea de comisii și consilii de etică universitară, asigurarea calității învățământului universitar sau introducerea cursurilor de etică și integritate academică în curricula universitară.⁶

- Ordonanța Guvernului nr. 57/2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică – prevede cadrul de organizare a activităților de cercetare-dezvoltare, cuprinzând cercetarea științifică (ce include cercetarea fundamentală și cercetarea aplicativă), dezvoltarea experimentală și inovarea bazată pe cercetare științifică și dezvoltare experimentală.
- Legea nr. 206/2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare – definește abateri precum *plagiatul* și *autoplagiatul*, *confecționarea* și *falsificarea de date*; prevede înființarea

Consiliul Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării (CNECSDTI) drept organism consultativ, fără personalitate juridică, al Ministerului Cercetării și Inovării (MCI), care derulează activități specifice precum: monitorizează aplicarea și respectarea dispozițiilor legale referitoare la normele de etică și deontologie în cercetare de către unitățile și instituțiile din sistemul național de cercetare-dezvoltare și inovare (CDI), precum și de către personalul de cercetare-dezvoltare; elaborează rapoarte cu analize, opinii și recomandări în legătură cu problemele de natură etică ridicate de evoluția științei și a cunoașterii și cu etica și deontologia profesională în activitatea de cercetare-dezvoltare; propune modificări ale Codului de etică și deontologie profesională al personalului din cercetare-dezvoltare; elaborează și face propuneri cu privire la coduri de etică pe domenii științifice, cu privire la cele mai bune practici internaționale pentru

⁶ Pentru cadrul legislativ, vezi Simina Elena Tănăsescu, „Standarde și reglementări”, în *Deontologie academică. Curriculum cadru*, <https://deontologieacademica.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/10/Deontologie-Academica-Curriculum-cadru.pdf>.

50 Capitolul III

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

depistarea și combaterea plagiatului, pe care le propune spre aprobare conducerii MCI; propune MCI reglementări pentru evaluarea plagiatelor, pe baza experienței și a cazuisticii/legislației etc.

- Ordinul nr. 4492/2005 privind promovarea eticii profesionale în universități – introduce obligația instituțiilor de învățământ superior acreditate sau autorizate să funcționeze provizoriu de a adopta propriul *Cod de etică universitară*, care să cuprindă formularea explicită a idealurilor, principiilor și normelor morale pe care consimt să le respecte și să le urmeze membrii comunității academice în activitatea lor profesională. Codul de etică universitară este un document obligatoriu, care întregește Carta universității și stabilește standardele de etică profesională pe care o comunitate universitară își propune să le urmeze, precum și penalizările care se pot aplica în cazul încălcării acestora.
  - Același ordin introduce obligația instituțiilor de învățământ superior de a înființa o *Comisie de etică universitară*, subordonată senatului universitar, cu atribuții de elaborare a

Codului de etică universitară, analiză și soluționare a reclamațiilor și sesizărilor referitoare la abaterile de la etica universitară etc. În plus, ordinul prevede constituirea *Consiliului de etică universitară* la nivelul Ministerului Educației și Cercetării, cu atribuții precum: oferirea de consultanță și monitorizare a modului de aplicare a codurilor de etică universitară din instituțiile de învățământ superior acreditate și autorizate să funcționeze provizoriu; diseminarea bunelor practici de elaborare și aplicare a codurilor de etică universitară; sesizarea din oficiu în legătură cu cazurile de încălcare a eticii universitare în situația în care instituțiile de învățământ superior nu se sesizează din proprie inițiativă.

- Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 75/2005 privind asigurarea calității educației – prevede înființarea *Agenției Române de Asigurare a Calității în Învățământul Superior (ARACIS)*, agenție care formulează și revizuieste periodic standarde naționale de referință și indicatorii de performanță pentru evaluarea și asigurarea calității în învățământul superior (asigurate anterior de Consiliul Național de Evaluare și Acreditare Academică).
- Legea Educației Naționale nr. 1/2011 – prevede înființarea *Consiliului de Etică și Management Universitar (CEMU)* drept organism consultativ al Ministerului Educației Naționale, fără personalitate juridică, a cărui misiune este dezvoltarea culturii eticii și integrității în universitățile din România. Rolul CEMU este de a determina și sprijini universitățile să elaboreze și să pună în practică politicile de etică și de integritate universitară. CEMU auditează comisiile de etică din universități și se

Capitolul III 51

Etică și integritate academică

pronunță asupra litigiilor de etică universitară pe baza unui *Cod de*

referință al eticii și deontologiei universitare (pe care îl elaborează).

- Ordinul de ministru nr. 3.131/2018 privind includerea în planurile de învățământ, pentru toate programele de studii universitare organizate în instituțiile de învățământ superior din sistemul național de învățământ, a cursurilor de etică și integritate academică – prevede obligativitatea participării masteranzilor și doctoranzilor la cursuri de etică și integritate academică cu o durată de minimum 14 ore, începând cu anul universitar 2018-2019; cursurile sunt opționale pentru nivelul licență. Un fenomen curios caracterizează relația dintre practica morală și punerea ei sub formă de reguli: regulile (legile) au luat-o înaintea practicii, în sensul că exprimă o viziune

mai avansată decât realitatea din universități. De exemplu, un set de acte normative cere realizarea în fiecare universitate a unei Comisii de etică academică menită să reglementeze moral comportamentul membrilor comunității academice în ansamblu, precum și a unei Comisii de etică a cercetării, menită să reglementeze comportamentul profesional al cercetătorilor. Această Comisie controlează Grupul de evaluare a proiectelor de cercetare avansate spre finanțare, un grup de *peer reviewers*. Ambele comisii apelează la Comisia de analiză pentru rezolvarea litigiilor. În general, această schemă nu e respectată în practică, fie adăugând abuziv instituții noi, care exercită funcții ce revin în mod firesc unora dintre instituțiile menționate anterior. De pildă, Comisiile de analiză și Ombudsmanul au în esență aceeași funcție ca și Comisiile de etică. Este așadar necesară corelarea între prevederile normative și realitatea instituțională, căci altfel nu vom putea vorbi de o infrastructură etică autentică.

Reguli morale și de etichetă în spațiul academic

Universitățile sunt spații menite să faciliteze transmiterea și progresul cunoașterii prin activități didactice și de cercetare, iar pentru ca acest lucru să se desfășoare în condiții optime este nevoie ca toți membrii comunității academice (studenți, masteranzi, doctoranzi, cercetători, profesori, personal administrativ, conducere etc.) să respecte o serie de norme morale și **52 Capitolul III** *Deși sunt înrudite, regulile morale și cele de etichetă (conduită) diferă prin tipul de acțiuni pe care le reglementează: regulile morale decurg din valori și principii, impunând restricții generale esențiale de comportament în societate, în timp ce regulile de etichetă intră în sfera convențiilor de politețe și au o arie de aplicabilitate mai restrânsă.*

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

de conduită, la fel cum se întâmplă în orice tip de organizație (deși normele specifice pot să difere).

Reguli morale specifice universităților

Universitățile din România (și din lume) au adoptat Coduri de etică prin care se angajează să respecte o serie de valori și principii etice generale, din care decurg reguli morale specifice, cu rolul de a ghida deciziile etice și de a oferi un model de comportament moral.

Valorile morale sunt standarde culturale valabile pentru toți membrii organizației, care ghidează comportamentul nostru moral. În realitate, ele nu funcționează ca un ghid propriu-zis, ci mai degrabă ca un reper moral, fiind conținute tacit în principiile etice. De pildă, valoarea dreptății e „ascunsă” în principiul dreptății. Un cod de etică având ca fundament valorile morale e un cod bazat pe o declarație de valori, cum sunt, de exemplu, codurile universităților românești.

Principiile etice nu sunt nici ele *reguli* de conduită, ci *criterii* majore care întemeiază și justifică regulile de conduită; ele țin de *fundamentele moralității* (teorii), fiind dezbătute și modificate continuu de eticieni. Personalul obișnuit nu se ocupă de fundamentele eticii.

Datoriile morale specifice sau standardele morale (reguli de conduită, proceduri de aplicare a

principiilor) există sub forma unor obligații sau interdicții care ne spun ce să facem/să nu facem sub aspect moral.

Capitolul III 53

etică și integritate academică

Iată câteva reguli morale ce pot fi desprinse din Codul de etică al Universității din București și care le solicită atât participanților la programele de studii ale instituției (studenți, masteranzi, doctoranzi, cercetători), cât și cadrelor didactice și personalului administrativ să se comporte astfel încât să:

✓ Respecte libertatea și autonomia academică și personală prin

Fiecare membru al Universității din neimpunerea unor credințe

București trebuie să cunoască și să religioase, atașamente politice sau alte categorii de convingeri, precum și prin libertatea de a alege programele de studiu și de cercetare, oportunitățile și nivelurile de pregătire pe care le

54 Capitolul III

respecte prevederile Codului de etică, disponibil integral pe website-ul instituției. Tot acolo sunt specificate și sancțiunile aplicabile în caz de nerespectare.

consideră adecvate;

✓ Protejeze dreptul la confidențialitate în toate problemele ce țin de viața celorlalți;

✓ Promoveze egalitatea de șanse, evitând orice formă de discriminare sau tratarea inegală a persoanelor, bazată explicit ori implicit pe criterii extraprofesionale precum rasa, etnia, religia, convingerile politice, naționalitate, gen, vârstă, dizabilități etc.;

✓ Prevină și să combată corupția (ex. darea și luarea de mită în bani, cadouri sau alte avantaje materiale, traficul de influență) în toate formele ei, astfel încât să evite situațiile de obținere a unor avantaje nemeritate (ex. la concursurile de admitere în facultăți, la examene, la concursurile

Studentii nu au voie să își de ocupare a posturilor didactice, **reproducă propriile lucrări** pentru de cercetare și tehnice, la a obține calitative sau credite competițiile de obținere a diferite la cursuri diferite. granturilor de cercetare etc.);

- ✓ Prevină atât abuzul de putere, cât și abuzul de încredere;
- ✓ Respecte onestitatea academică și corectitudinea intelectuală prin evitarea și declararea formelor de plagiat, copiat, „fabricare” a rezultatelor cercetărilor, de încălcare a proprietății intelectuale și a drepturilor de autor;
- ✓ Manifeste respect și toleranță față de ceilalți, fiind interzise adresările suburbane, jignitoare, ireverențioase sau vulgare, umilirea, intimidarea, amenințarea ori atacul la persoană;
- ✓ Evite și să sancționeze orice formă de hărțuire (ex. fizică, psihică, sexuală) prin care este manifestat un comportament degradant, intimidant sau

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

umilitor și care urmărește sau conduce la afectarea capacității unei persoane de a-și desfășura în mod firesc activitățile profesionale și de studiu;

- ✓ Arate bunăvoință atât prin recunoașterea și recompensarea celor merituoși, cât și prin înțelegerea și sprijinirea celor aflați în dificultate, evitând în același timp nepăsarea, egoismul, invidia, vanitatea, insolența sau cinismul.

Dat fiind că cele mai importante reguli morale ale unei societăți sunt adesea preluate și transformate în legi, fiindu-le astfel atașate o serie de sancțiuni juridice în caz de nerespectare, putem regăsi și printre regulile morale aferente spațiului academic mai multe exemple de astfel de legiferări.

HĂRȚUIREA SEXUALĂ Legea 202/2002 definește hărțuirea sexuală ca fiind „situația în care se manifestă un comportament nedorit cu conotație sexuală, exprimat fizic, verbal sau non-verbal, având ca obiect sau ca efect lezarea demnității unei persoane și, în special, crearea unui mediu de intimidare, ostil, degradant, umilitor sau jignitor”.

Exemple:

- *Condiționarea examenului sau a promovării de un serviciu sexual;*
- *Asaltul sexual continuu, în ciuda protestelor, având ca efect stricarea reputației victimei;*
- *Atingerea fizică a unei persoane, cu evidente conotații sexuale, fără*

consimțământul respectivei persoane.

CORUPȚIA

Luarea de mită: Fapta funcționarului care, direct sau indirect, pretinde ori primește bani sau alte foloase care nu i se cuvin ori acceptă promisiunea unor astfel de foloase sau nu o respinge, în scopul de a îndeplini, a nu îndeplini ori a întârzia îndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu, sau în scopul de a face un act contrar acestor îndatoriri, se pedepsește cu închisoare de la 3 la 12 ani și interzicerea unor drepturi. (art. 254 Cod Penal)

Darea de mită: Promisiunea, oferirea sau darea de bani ori alte foloase, în modurile și scopurile arătate în art. 254, se pedepsesc cu închisoare de la 6 luni la 5 ani. (art. 255 Cod Penal)

Trafic de influență: Primirea ori pretinderea de bani sau alte foloase ori acceptarea de promisiuni, de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârșită de către o persoană care are influența sau lasă să se creadă că are influența asupra unui funcționar pentru a-l determina să facă ori să nu facă un act ce intră în atribuțiile sale de serviciu, se pedepsește cu închisoare de la 2 la 10 ani. (art. 257 Cod Penal)

Capitolul III 55

Etică și integritate academică

Onestitate academică

Integritatea academică se construiește printr-un comportament etic al membrilor comunității fiecărei universități, care generează o cultură bazată pe onestitate academică și rigoare intelectuală, în care actul educațional tinde spre excelență și este susținut de o evaluare corectă și obiectivă, iar toți membrii contribuie la prevenirea, identificarea și raportarea acțiunilor care pun în pericol acest deziderat, astfel încât universitatea să poată interveni și sancționa faptele reprobabile.

În acest context, participanților la programele educaționale universitare li se cere în mod special să dea dovadă de onestitate academică (intelectuală), evitând orice manieră în care ar putea să obțină un avantaj academic pentru sine sau pentru altcineva prin mijloace necinstite sau nedrepte.

Exemple de încălcare a onestității academice:

- Plagiat;
- Fabricarea datelor;
- Reproducerea propriilor lucrări pentru a obține credite la alte cursuri ;
- Predarea de lucrări de seminar, licență, disertație, doctorat care au fost parțial sau complet scrise de altcineva (indiferent că au fost realizate gratuit de un prieten sau contra-cost de o firmă specializată);
- Copiatul la examen după materiale proprii sau după lucrarea unui alt coleg (inclusiv consultarea cu un alt coleg în timpul examenelor);
- Introducerea în sala de examen a unor materiale interzise (telefon, notebook, cărți, foi etc.);
- Utilizarea inadecvată a echipamentelor electronice la examen pentru a accesa informații.

Reguli de etichetă în spațiul academic

Deși regulile de etichetă (conduită) aplicabile în spațiul academic nu sunt specificate în documente oficiale precum Codul de etică al unei universități, ele trebuie totuși respectate de membrii comunității academice, pentru a putea asigura o colaborare reușită a tuturor participanților la viața universitară. Redăm mai jos o selecție a regulilor de etichetă aplicabile cursanților din Universitatea din București, a căror încălcare poate duce la excluderea studentului din sală ori la alte măsuri disciplinare.

E^{ti}

ch

eta

în

sal

a

de

cur

s/

se

mi

nar

rn

îa

≡

rn

îa

≡

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

Eti
che
ta
sal
utul
ui
și
dis
cuți
ilor
Eti
che

ta

sal

utul

ui

și

dis

cuți

ilor

**Etică și integritate
academică**

Exemple de bune practici

Un studiu⁷ empiric derulat în anul 2015 la nivelul universităților din România a arătat că managerii din învățământul superior nu sunt familiarizați cu instrumentele și procedurile specifice managementului eticii (cu excepția codului de etică și al comitetului de etică), având mai degrabă o atitudine reactivă și nu proactivă în privința problemelor de etică specifice mediului universitar. Pentru a contura un model dezirabil de universitate morală, în care etica și integritatea academică sunt tratate corespunzător, prezentăm mai multe exemple de bune practici din lume.

⁷ Silvia Puiu; Radu Florin Ogarca. „Ethics Management in Higher Education System of Romania”.
În: *Procedia Economics and Finance*, nr. 23, 2015, pp. 599-603.

58 Capitolul III

De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

V

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice (Toni Gibeau)

Scopul acestui capitol este de a prezenta ce tip de instrumente instituționale poate implementa o universitate pentru a răspunde provocărilor de natură etică, *cum* pot fi acestea dezvoltate și *de către cine*. Fiecare capitol conține, printre altele, o prezentare succintă a instrumentelor deja implementate în Universitatea din București, dar și a unor instrumente ce ar putea fi implementate în viitor. O cunoaștere cât mai bună și mai clară a acestor instrumente de către studenții Universității este vitală pentru a ști cui trebuie să i se adreseze atunci când sunt victimele sau martorii unui comportament care ridică suspiciuni din punct de vedere moral. În ultimă instanță, o bună cunoaștere a acestor instrumente ar putea duce și la o implicare mai activă și în cunoștință de cauză a studenților pentru a contribui la dezvoltarea sau implementarea unor astfel de instrumente.

Prin „instrumente instituționale” ne referim la acele sisteme de reguli pe care o universitate le adoptă, la nivel general, pentru a rezolva diferite probleme de natură etică.

Adesea, termenii „instituție” și „organizație” sunt confundați. De exemplu, când vorbim despre instituții ne gândim la organizații guvernamentale, ministere sau alte departamente afiliate sau subordonate. Acestea sunt forme de organizare a guvernării care au în componența lor mai multe sisteme de reguli ce reglementează o activitate, propun și aplică sancțiuni. Organizațiile sau, mai precis, membrii unei organizații sunt cei care monitorizează activitatea vizată de către un anumit *sistem de reguli* și impun sancțiuni.¹ Codul Muncii este o *instituție*, el este un sistem de

¹ Pentru o discuție mai aprofundată vezi: Mihail-Radu Solcan. *Instituțiile și teoria formală a acțiunii*, disponibilă online la următorul link: <http://www.ub-filosofie.ro/~solcan/LAB/itfa/main007.html>.

Etică și integritate academică

reguli pe care diferite *organizații*, precum Ministerul Muncii sau Ministerul Finanțelor Publice și așa mai departe, îl aplică.

Managementul eticii este disciplina care dezvoltă și implementează o serie de măsuri instituționale pentru a combate și preveni comportamentele imorale din cadrul unei organizații, în cazul de față, o universitate.

Atenție, nu confundați *managementul eticii* cu *etica managementului*. Inversiunea ne duce cu gândul, mai degrabă, la *calitatea* sau *valoarea etică* a activităților de management. Managementul eticii, așa cum indică foarte clar sintagma, se preocupă de organizarea și crearea unor instrumente care vizează aspectele etice ale unei organizații, în cazul nostru Universitatea din București.

Managementul eticii dezvoltă instrumente precum: coduri de etică, comisii de etică, coduri profesionale de conduită sau de onoare, audit etic, traininguri de etică, birouri

de etică și așa mai departe. În următoarele subcapitole, unele dintre aceste elemente vor fi prezentate pe scurt.

Cadrul normativ specific eticii instituționale

Să ne imaginăm că facem parte din conducerea universității și că suntem desemnați responsabili cu implementarea unei măsuri instituționale care să rezolve o problemă morală, să spunem *plagiatul*. Avem la dispoziție cel puțin două strategii diferite. Prima strategie este să gândim o serie de *reguli* care ar combate *plagiatul*, ca fenomen, în universitate. Această abordare poartă denumirea de „conformitate” (*compliance*). A doua strategie vizează mai degrabă *caracterul* studenților. În acest caz ne orientăm în funcție de cauzele care îi determină pe studenți să plagieze. Un răspuns ar fi că nu știu cum ar trebui să scrie un text academic sau de ce sunt importante regulile care interzic plagiatul, mai general, de ce este importantă *onestitatea intelectuală*. Această abordare poartă denumirea de „integritate” (*integrity*). Cele două abordări aderă la presupuziții normative diferite.

În cazul *conformității*, accentul cade în special pe *reguli*, *respectarea* lor și *sancționarea* încălcării lor. Miza este de a identifica ce reguli ar trebui implementate și cum ne putem asigura că ele vor fi respectate.

Integritatea se concentrează mai degrabă pe *caracterul moral* al agenților și răspunde la întrebări de genul: Putem identifica un nucleu de *valori morale* comune? Cum îi determinăm pe agenți să adere la aceste valori? Cum pot agenții morali să internalizeze valorile morale ale unei universități?

62 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

Conformitate

În cazul acestei abordări, primul pas pe care ar trebui să îl facem este să realizăm un *sistem de reguli* (de regulă inclus în Codul de Etică) care să vizeze în mod direct *plagiatul*. În ciuda intuiției comune că plagiatul este imoral, acest lucru trebuie menționat explicit într-un Cod. Ulterior ne putem imagina o serie de alte modalități prin care am putea combate acest fenomen. O idee ar fi să ne gândim și la o practică: putem spune că fiecare lucrare (eseu, referat și așa mai departe), înainte

de a fi evaluată, trebuie verificată cu ajutorul unui program anti-plagiat (așa cum se întâmplă deja în cazul lucrărilor de doctorat). Menționarea obligației într-un cod de etică, monitorizarea comportamentului și aplicarea unor sancțiuni sunt elementele care, din perspectiva abordării *conformității*, ar trebui să îi motiveze pe agenți în a adopta un comportament moral și să nu plagieze.

De regulă, implementarea acestei abordări se face *din exterior*, în sensul în care se creează un grup separat, în universitate (de regulă o Comisie de Etică), care dezvoltă aceste reguli, monitorizează comportamentul membrilor unei organizații, propune sancțiuni și evaluează situațiile care nu se plasează sub incidența regulilor. Esențiale sunt și *rutele etice*. Ele ne pun în situația de a ne imagina ce traseu ar trebui să urmeze o sesizare de plagiat sau ce traseu ar trebui să urmeze toate lucrările realizate de către studenți pentru a ne asigura că aceștia nu plagiază.

Tipuri de probleme specifice abordării conformității

(i) Implementare Ce program anti-plagiat va fi utilizat? Cine trebuie să îl achiziționeze? Cine trebuie să îl utilizeze?

Deși toate aceste întrebări sunt aparent neimportante, ele sunt esențiale pentru a evita *ambiguitățile*. De exemplu, este foarte important ce *program anti-plagiat* va fi utilizat. Programul respectiv ar trebui să ne ajute să recunoaștem când un student utilizează în lucrarea lui definiții standard, de exemplu definiția celulei, definiția forței, anumite legi sau coduri legale și așa mai departe. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci ar trebui menționat că programul respectiv este doar un instrument, iar decizia dacă studentul a plagiat sau nu îi aparține celui care verifică lucrarea.

Ar trebui profesorii să verifice dacă lucrările sunt plagiate? Pentru a lua o astfel de decizie, ar trebui consultate cadrele didactice. Asumând că ajungem la concluzia că profesorii au obligația de a verifica lucrările, nu trebuie să uităm că anumiți profesori ar putea avea nevoie și de un program de pregătire pentru a învăța cum se utilizează soft-ul anti-plagiat. **(ii) Sancțiuni** De cele mai multe ori, când te gândești la o serie de reguli pentru a combate *plagiatul*, sunt necesare sancțiuni pentru a te asigura că persoanele vizate se vor conforma. În cazul de față pot exista două tipuri de sancțiuni. Sancționarea profesorilor care nu verifică lucrările cu programul anti-plagiat și sancționarea studenților care au

profesorul sau studentul sunt sau nu la prima abatere. De exemplu, dacă este vorba despre plagierea unui eseu pentru un curs, am putea susține că această încălcare a regulamentului nu ar trebui sancționată la fel de aspru precum plagierea unei lucrări de diplomă. De asemenea, dacă studentul este la prima abatere, o mustrare din partea profesorilor ar putea fi suficientă, urmând ca, în viitor, dacă va continua să plagieze, să fie sancționat mult mai sever. În ultimul caz apare un alt tip de problemă, care ține de **implementarea** regulilor: va fi nevoie și de ținerea unei evidențe pentru ca profesorii să știe dacă un student este sau nu la prima abatere.

(iii) Evaluarea situațiilor problematice Oricât de mult efort s-ar depune inițial pentru a implementa un sistem de reguli care să combată fenomenul plagiatului, rezultatul va fi unul perfectibil. Atunci când apar situații care nu sunt prevăzute explicit în cod, este nevoie de o Comisie pentru a le evalua și pentru a îmbunătăți sau dezvolta în mod sistematic codul. De exemplu, putem spune că un student a plagiat când depune același eseu la două cursuri diferite? Autoplagiatul ar putea intra sub incidența regulilor de mai sus, dar cât timp el nu este prevăzut în regulament, este greu de justificat ce sancțiuni ar trebui aplicate.

Unul dintre aspectele negative specifice abordării instituționale a *conformității* este tendința excesivă de a *birocrațiza* aceste instrumente, cu alte cuvinte de a crea din ce în ce mai multe reguli care devin incognoscibile celor care nu le dedică foarte mult timp și atenție. În cazuri extreme, un astfel de sistem îi poate chiar descuraja pe cei nedreptățiți să ia atitudine.

Integritate

În cazul integrității, se pune accent mai degrabă pe dezvoltarea caracterului moral al membrilor unei universități, și nu pe dezvoltarea sistematică a unui cod și a unei comisii care să monitorizeze respectarea codului. Prin dezvoltarea caracterului moral se au în vedere *valorile* sau *principiile morale* dezirabile pe care membrii unei comunități și le-ar însuși. Din perspectiva *integrității*, pentru a diminua fenomenul plagiatului, studenții și profesorii trebuie să fie *onești* din punct de vedere *intelectual* (se mai utilizează și sintagma de *onestitate academică*). Adică oamenii vor fi motivați să nu plagieze și să reacționeze vehement împotriva acestui comportament dacă sunt *onești intelectual*.

Implementarea unei strategii instituționale care pune accentul pe *integritate* se face, de regulă, *din interior*. Membrii comunității participă la traininguri de sensibilizare, dezbat împreună problemele pe care le ridică *fenomenul plagiatului* și cad de acord asupra unor soluții care să fie în acord cu valorile morale pe care și le și asumă.

La fel ca și în cazul de mai sus, să ne imaginăm că trebuie să implementăm în Universitatea din București o serie de instrumente specifice abordării integrității.

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

Mai jos se regăsește o mostră a unor astfel de instrumente pe care le-ar putea utiliza cei care vor să îi motiveze pe agenți să adopte un comportament integru.

Instrumente specifice abordării integrității

(i) Trainingul de sensibilizare În astfel de traininguri, membrii unei comunități sunt „sensibilizați” vizavi de o anumită problemă de ordin moral, în cazul nostru, plagiatul. Le pot fi relatate participanților o serie de întâmplări reale sau ficționale care pun în evidență dezavantajele practicii plagiatului. De exemplu, un student care nu a scris niciodată un referat, a plagiat de fiecare dată, va găsi cu greu un loc de muncă. Așadar, ar trebui evidențiat, de exemplu, că antrenamentul scrierii cât mai clar și corect a unei lucrări facilitează accesul studentului pe piața muncii.

Pot fi sensibilizați și cei care, deși nu plagiază, aleg să nu reacționează atunci când știu că un coleg a plagiat. Pe această temă, studenții pot fi informați de faptul că ei sunt în competiție unii cu ceilalți, iar copierea este, din acest punct de vedere, echivalentul *trișatului*. Dacă rămân pasivi, ei promovează în mod indirect acest comportament care distruge reputația instituției de la care își vor obține o diplomă. O reputație negativă a instituției unde și-au finalizat studiile îi poate dezavantaja atunci când vor vrea să se angajeze.

Tot în cadrul unor traininguri de sensibilizare, pot fi invitați o serie de *idoli* din domeniul de interes al studenților, adică cercetători care s-au remarcat prin activitatea lor de cercetare în comunitatea internațională sau care au făcut descoperiri remarcabile. Aceștia le pot relata tinerilor studenți cât de importantă a fost perioada când erau studenți și cum au reușit să realizeze atât de multe prin muncă și onestitate. *Onestitatea* poate fi promovată ca parte a unei rețete de succes în orice carieră.

(ii) Dezbaterile unor probleme de natură morală Dezbaterile academice reprezintă un alt mod prin care studenții ar putea să își însușească anumite valori morale. Participanții pot fi îndemnați să argumenteze de ce cred că plagiatul este greșit din punct de vedere moral. Ulterior, participanții pot fi rugați să realizeze o ierarhie a acestor argumente, pornind de la cele pe care le cred ei ca fiind cele mai importante.

În cadrul unor dezbateri, se pot folosi drept material de discuție și cazuri concrete. Le-ar putea fi prezentate studenților diferite cazuri de *impostură academică*. Ei pot fi rugați să evalueze, ca și în cazul de mai sus, de ce comportamentul cercetătorului este

greșit, eventual să identifice cine sunt responsabili. Putem vorbi și despre o responsabilitate instituțională la nivelul conducerii? Aceasta poate fi o altă temă de dezbateră.

În ultimă instanță, studenții pot relata propriile experiențe și pot apăra, cu argumente, propriul punct de vedere.

Capitolul IV 65

Etică și integritate academică

(iii) Schimbul de roluri Studenții și profesorii sunt rugați, așa cum sugerează și titlul, să facă un schimb de roluri. Unui profesor îi poate fi atribuit rolul studentului prins că a plagiat, iar un student este rugat să își imagineze că este profesor. Ceilalți participanți își pot lua notițe pentru a le oferi sugestii, la final, celor doi. În acest fel, studenții pot empatiza cu profesorul care l-a prins pe student, iar profesorii cu studenții prinși că au plagiat. În ambele cazuri, acest schimb de roluri poate avea un efect esențial în schimbarea comportamentului tuturor participanților. **(iv) Vizionarea unor scurtmetraje** Foarte utile sunt și scurtmetrajele care pun în evidență aspectele discutate anterior. Ele prezintă un avantaj, deoarece pot avea un impact emoțional direct.

Unul dintre dezavantajele abordării instituționale bazate pe *integritate* survine din faptul că măsurile implementate nu oferă soluții clare și evidente. În plus, însușirea unor valori morale poate dura destul de mult. În cazul personalului angajat pe termen lung în Universitate, se poate implementa o strategie care să vizeze dezvoltarea unor caractere morale, integre, dar în cazul studenților care fac parte din comunitatea Universității din București pentru trei sau cinci ani, la licență și la masterat, este foarte puțin probabil ca aceștia să internalizeze anumite valori morale. În aceste cazuri, niște reguli simple sau anumite rute etice specifice abordării *conformității* ar putea fi mult mai eficiente.

Conformitatea și Integritatea – două fețe ale aceleiași monede

În ciuda disocierii anterioare, există voci care susțin, pe bună dreptate, că cele două abordări sunt, de fapt, complementare. Acest lucru înseamnă că abordarea conformității și integrității se pot implementa concomitent într-o instituție și chiar

completa una pe cealaltă.

Pentru a realiza traininguri de sensibilizare și dezbateri, avem nevoie de reguli foarte clare. Trebuie să știm ce forme de plagiat există și, dintre acestea, care sunt cele mai comune, pentru a se construi trainingul în funcție de contextul dat. Cazul plagiatului poate fi înșelător din acest punct de vedere, deoarece cineva ar putea spune că singura regulă necesară pentru abordarea conformității este: „Copierea în lucrarea ta a unor pasaje din alte lucrări fără a menționa sursa este strict interzisă”. În alte situații mai delicate, precum în cazurile de hărțuire verbală, cineva se poate simți ofensat de simplul fapt că profesorul niciodată nu îi dă dreptate, sau deoarece a discutat la curs mult prea în detaliu diferite pasaje ofensatoare din romanul „Ion”. Câteva instrucțiuni, fie ele și convenționale, ar fi foarte utile în acest caz, dar și în altele similare.

Pe de altă parte, construirea unui sistem de reguli și impunerea acestuia fără a-i face pe studenți să înțeleagă de ce trebuie, de fapt, să acționeze într-un anumit fel, poate avea o forță motivațională aproape nulă. Un student își poate încerca norocul,

66 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

sperând că profesorul nu îi va verifica lucrarea. Mai problematic ar fi în cazul celor care, pentru a evita regulile respective reformulează secțiunile plagate. În ultimul caz nu s-ar mai putea vorbi despre plagiat propriu-zis, dar, din perspectiva abordării integrității, studenții care fac așa ceva nu pot fi considerați *onești intelectuali*. Ideea de a construi propriul eseu este contrară celei de a reformula pasajele copiate.

Observație

Este adevărat că, în unele situații, un anumit tip de abordare poate predomina. De exemplu, în *etica cercetării* este nevoie de o serie de reguli foarte clare și stricte în baza căror membrii Comisiei de Etică a Cercetării să evalueze, din punct de vedere moral, proiectele de cercetare ale studenților. În calitate de cercetători, studenții sunt obligați să respecte, atunci când fac cercetări empirice, regulile naționale de bună conduită în cercetare, dar și pe cele internaționale unanim recunoscute de către comunitatea academică. Cu toate acestea, și în cazul eticii cercetării sunt necesare traininguri de sensibilizare și dezbateri pentru a îi face pe tinerii cercetători să înțeleagă de ce sunt importante drepturile propriilor

participanți la studiu, dar și pentru ca aceștia să fie în mod direct motivați în a respecta drepturile propriilor participanți.

Codurile și comisiile de etică: tipologii și roluri

Din punct de vedere organizațional, comisiile de etică sunt cele care dezvoltă și promovează o cultură universitară integră. De cele mai multe ori, aceste comisii au ca prim obiectiv dezvoltarea unui cod de etică, a unui ghid sau a unei broșuri. În funcție de tipul de probleme pe care le au în vedere, comisiile și codurile de etică pot fi de mai multe tipuri. Vom începe cu cele două comisii de etică deja existente în cadrul Universității din București, Comisia de Etică² și Comisia de Etică a Cercetării.³

Comisia de Etică

Potrivit Legii Educației, la nivelul fiecărei universități trebuie să funcționeze o Comisie de Etică. Activitatea Comisiei Universității din București vizează atât personalul didactic și de cercetare, cât și studenții, personalul didactic auxiliar,

² <http://www.unibuc.ro/despre-ub/organizare/comisii/comisia-de-etica/>. ³

<http://www.unibuc.ro/cercetare/etica-in-cercetare/comisia-de-etica-cercetarii/>.

Etică și integritate academică

membrii pensionați, absolvenții sau alți membri ai comunității Universității din București care au primit această calitate prin decizia Senatului.⁴ Când vine vorba despre atribuțiile pe care le au membrii Comisiei de Etică, acestea sunt specificate în Legea Educației, Carta Universitară, Codul și Regulamentul de Etică al Universității aprobat de către Senat, dar și al altor legi și regulamente naționale sau internaționale. Pe scurt, principalele atribuții ale membrilor unei Comisii de Etică sunt următoarele:

- (i) Analizează și soluționează comportamentele imorale tipice unei universități, sesizate de către membrii comunității academice sau de către

alte persoane din afară; (ii) Elaborează și dezvoltă Codul de Etică și Deontologie Universitară al Universității din București; (iii) Se poate implica, la cererea conducerii Universității sau a Facultăților, în dezvoltarea unor activități care vizează etica și integritatea universitară.

Comisia de Etică poate formula un punct de vedere apelând inclusiv la experți (din țară sau din alte țări) și poate propune o serie de sancțiuni în funcție de gravitatea fiecărei fapte. Sancțiunile îi pot viza atât pe studenții și angajații Universității din București, dar și pe cei care nu sunt, propriu-zis, în comunitatea Universității din București (firmele contractate de către Universitate pentru diferite servicii). În caz extrem, Comisia poate propune ca un student care a plagiat în lucrarea sa de diplomă să fie exmatriculat, iar pentru un angajat poate propune chiar și desfacerea contractului de muncă.

Dacă sunteți victimele sau martorii unui comportament imoral (abuz, discriminare, nepotism, favoritism, mită, cadouri, îngrădirea libertății academice, plagiat, încălcarea dreptului de autor și așa mai departe) puteți să trimiteți o sesizare, doar scrisă, la Registratura Universității din București (Bd. M. Kogălniceanu 36-46, Sector 5, 050107) adresată Comisiei de Etică.

Atenție! Sesizările nu pot fi anonime. Membrii Comisiei de Etică se angajează să respecte confidențialitatea victimelor și a martorilor pe parcursul întregului demers.

⁴ Capitolul IV, Art. 18, din Regulamentul Comisiei. Acest articol poate fi accesat la următorul link: <https://drive.google.com/file/d/0B-WydKIC-sxCNV8tYkJZb0VCVXc/view>.

68 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

Comisia de Etică a Cercetării

Spre deosebire de prima comisie, Comisia de Etică a Cercetării se adresează exclusiv problemelor de natură etică din cercetare. Principalul text legislativ care face referire la buna conduită în activitatea de cercetare științifică este Legea nr. 206/2004, iar ca organizare în cadrul Universității din București, Comisia de Etică a Cercetării este menționată în Carta Universității din București, Art. 144.

La nivel internațional, Comisia de Etică a Cercetării poartă și denumirea de Comitetul Instituțional de Analiză (Institutional Review Board, cunoscut și ca **IRB**).

Potrivit propriului Regulament, Comisia de Etică a Cercetării⁵ are, printre altele, următoarele atribuții:

(i) Evaluează din punct de vedere etic proiectele de cercetare desfășurate în cadrul Universității din București; (ii) Monitorizează aplicarea standardelor de etică a cercetării în proiectele aflate în implementare; (iii) Elaborează, actualizează și le pune la dispoziție membrilor comunității academice Codul de Etică a Cercetării și Ghidul; (iv) Analizează cazurile de conflict de interese din proiectele de cercetare; (v) Organizează traininguri de etică pe teme de etică a cercetării; (vi) Sprijină introducerea de cursuri de etică a cercetării pentru studenți, masteranzi și doctoranzi; (vii) Pune la dispoziție comunității academice propria expertiză pe teme ce țin de etica cercetării și realizează un raport anual privind propria activitate.

Principală atribuție care îi revine Comisiei de Etică a Cercetării este evaluarea proiectelor de cercetare. Studenții ale căror cercetări empirice vizează unul sau mai multe elemente din următoarea listă: subiecți umani, celule sau țesuturi animale sau umane, animale vii, embrioni umani sau făt uman, mediul înconjurător, sunt obligați să vorbească cu profesorul coordonator pentru a obține *avizul* din partea Comisiei de Etică a Cercetării.

⁵ <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/09/regulament-cec.pdf>.

Etică și integritate academică

Pentru a obține avizul de etică trebuie să intrați pe site-ul Comisiei (<https://cometc.unibuc.ro/index.php/avizul-cec/>), să descărcați și să completați împreună cu profesorul coordonator cererea pentru obținerea avizului de etică (Anexa 1), sau să luați legătura cu secretarul comisiei pentru a vă îndruma (adresă de e-mail: cometc@unibuc.ro).

O tipologie a codurilor de etică

Comisiile Universității din București trebuie să elaboreze și să actualizeze propriile coduri de etică. În următorul capitol vom discuta despre codul de etică, ce este acesta, ce rol are într-o universitate și ce tipuri de coduri de etică există.

Definiție Codul de etică este un ansamblu coerent de reguli morale (interdicții sau obligații morale).

Regulile morale pot fi prezentate sub forma unor interdicții (nu trebuie să plagiezi) sau a unor obligații morale (trebuie să îți tratezi cu respect colegii). Codurile de etică vor fi mai ales utilizate ca instrumente instituționale pentru a le oferi membrilor unei comunități academice un sistem de reguli care să îi ghideze, să știe ce este interzis din punct de vedere moral. Din acest punct de vedere, un cod de etică este util într-o universitate, deoarece le oferă membrilor un punct de reper.

Un cod de etică poate îndeplini mai multe funcții într-o universitate. În funcție de aceste funcții, un cod poate fi: (i) aspirațional; (ii) educativ; (iii) sau punitiv (*sancționează abaterile de la cod*).

Prin intermediul unui cod de etică se pot stabili anumite standarde profesionale pe care membrii unei comunități se angajează să le respecte, fără a fi însă constrânși. De exemplu: „Ne propunem să respectăm în cercetare cele mai înalte standarde de etică” sau: „Etica este unul dintre cele mai importante aspecte ale activității noastre de cercetare”. Codurile alcătuite doar din astfel de declarații sunt numite coduri *aspiraționale*. Astfel de coduri pot fi întâlnite și sub denumirea de coduri de conduită, coduri profesionale sau chiar coduri de onoare.

În completarea unui cod aspirațional, pot exista și pasaje prin intermediul cărora li

se aduc la cunoștință membrilor unei organizații ce le este sau nu permis să facă. Discutarea eseului unui student de față cu alți colegi poate fi interzisă. Există instituții care evaluează drept inacceptabilă criticarea muncii unui student în prezența celorlalți colegi, deoarece un student care a făcut un eseu mai slab poate fi ulterior ridiculizat. Un cod care conține astfel de paragrafe este un cod *educativ*. Îi informează pe profesori și pe studenți privitor la normele și principiile morale la care aderă universitatea. În unele cazuri, un cod de etică ce are un rol educativ poate

70 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

fi chiar mai general, de exemplu, poate doar să menționeze că profesorii trebuie să adopte o atitudine profesională în relația lor cu studenții. În acest caz, fiecare profesor este liber să aplice această regulă în mod independent, după buna sa judecată.

Codul de etică *punitiv* trebuie să fie foarte concret și să cuprindă sancțiuni în cazul în care se constată că există abateri de la acesta. Un cod care *impune* un comportament trebuie să vegheze asupra bunului mers al unei universități.

În ceea ce privește conținutul unui cod de etică, pot exista coduri fundamentate pe unul sau mai multe concepte normative, precum: principii morale; valori morale; datorii morale; reguli morale; virtuți morale. În următoarea parte sunt prezentate cinci principii care stau la baza codului Comisiei de Etică a Cercetării.

Principii ale eticii cercetării științifice. Avizarea și evaluarea etică a proiectelor de cercetare (inclusiv a celor derulate de către studenți)

Comisia de etică a Cercetării este cea care evaluează, din punct de vedere etic, toate proiectele de cercetare din cadrul Universității. Pentru a evalua proiectele de cercetare, membrii Comisiei fac apel la Ghidul și Codul de Etică dezvoltate special de către aceștia pentru Comisia de etică a Cercetării. Sunt avute în vedere principiile unanim recunoscute de către comunitatea academică: (i) principiul respectării demnității; (ii) principiul binefacerii; (iii) principiul dreptății; (iv) principiul integrității; (v) principiul vulnerabilității.

Principiul respectării demnității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării⁶ „Este moral să alegem acele căi de acțiune prin care să respectăm ființa umană ca valoare supremă în lumea naturală studiată de științe; aceasta înseamnă să nu o tratăm niciodată doar ca mijloc pentru a ne satisface interesele egoiste, ci întotdeauna ca scop suprem, dat fiind statutul său de ființă autonomă, adică de ființă rațională unică, aptă să își orienteze în mod decisiv comportamentul prin reguli pe care și le creează singură.”

Potrivit principiului respectării demnității, cercetătorii nu trebuie să își trateze participanții la studiu doar ca mijloace pentru a obține anumite date empirice. De exemplu, dacă sunt interesat să realizez o cercetare pentru a afla incidența bolilor mentale din România, sunt obligat de către principiul respectului

6

<https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/10/Codul-de-etica-a-cercetarii-03.2017.pdf>.

Capitolul IV 71

Etică și integritate academică

demnității să le cer participanților *consimțământul informat* înainte de a îi ruga să participe la studiu. Există și excepții de la acest principiu, dar acestea vor fi discutate într-un alt capitol.

Amăgirea participanților este un alt exemplu de comportament care încalcă în mod direct principiul respectării demnității. De exemplu, promisiunea mincinoasă că, dacă vor participa la studiu, subiecții umani vor fi remunerați.

Principiul binefacerii

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării „Cercetătorii au obligația să aleagă acele căi de acțiune prin care să evite facerea răului și să promoveze acele interese care sunt importante și legitime punând în balanță beneficiile, daunele și riscurile în vederea obținerii celui mai mare beneficiu net pentru toți cei implicați, tratați în mod imparțial.”

Subiecții umani trebuie protejați, mai ales atunci când sunt utilizate tehnici invazive sau non-invazive care le-ar putea provoca daune fizice sau psihice. În celebrul experiment cu închisoarea de la Stanford, realizat de către Philip Zimbardo, starea psihică și fizică a participanților a fost pusă în pericol până la acel punct în care experimentul a fost oprit.

Un alt exemplu grăitor în acest sens este celebrul experiment al lui Stanley Milgram. Pentru a testa ce efect are autoritatea asupra comportamentului uman, mai ales după evenimentele din cel de-al Doilea Război Mondial, profesorul de la Yale a construit un experiment în care un participant trebuia să aplice un șoc electric unui alt participant, plătit de către experimentator (vezi discuția despre *amăgire* de mai sus), de fiecare dată când acesta oferea un răspuns greșit la o sarcină. Este bine cunoscut faptul că anumiți participanți au suferit adevărate traume psihologice în timpul experimentului, dar și după.

În ambele experimente, daunele și riscurile erau mult mai mari comparativ cu beneficiile din experimentele respective.

Principiul dreptății

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării „Trebuie să distribuim echitabil (nepărtinitor) resursele cercetării și beneficiile ei, să nu discriminăm persoanele care participă la cercetare sau care sunt subiecții acesteia, să le apreciem diferențiat, în funcție de nevoi, contribuție și responsabilitate, ținând cont de resursele disponibile.”

Acest principiu vizează în special excluderea neîntemeiată de la cercetare a anumitor grupuri sociale defavorizate. Principiul dreptății vizează și relația dintre

72 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

membrii echipei, echitatea raporturilor dintre aceștia și relația pe care o au cu finanțatorii. Beneficiile cercetării ar trebui distribuite în mod drept.

Remunerarea diferențiată a participanților este un exemplu clar de încălcare a principiului dreptății. Dacă în studiu se ia decizia de a îi remunera pe participanți pentru timpul pe care îl acordă sau pentru riscul pe care și-l asumă, ei ar trebui remunerați în mod egal. Este interzis ca cercetătorii să profite de faptul că unii

participanți au o condiție financiară precară și ar accepta o sumă mai mică pentru a participa la studiu.

Principiul dreptății este foarte important și în studiile clinice, unde accesul la un medicament experimental promițător nu ar trebui acordat în mod preferențial unor pacienți. De exemplu, doctorul care face parte și din echipa de cercetare insistă, pentru a își ajuta propriul pacient, până când acesta este inclus în studiu înaintea sau în detrimentul altor pacienți.

Principiul integrității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării „Trebuie să alegem acele căi de acțiune prin care să protejăm de orice ingerință externă valorile și credințele (religioase, morale, politice, filosofice etc.) prin care indivizii umani (cercetători și participanți la cercetare) sau instituțiile private, ca entități morale, își identifică felul lor esențial de a fi sau a munci și care, dacă sunt afectate, pun în pericol identitatea acestora.”

Integritatea este o valoare foarte importantă pentru cercetătorii care desfășoară studii empirice. Fabricarea sau falsificarea datelor de laborator, interpretarea intenționat eronată a dovezilor empirice, raportarea trunchiată a unor date, utilizarea banilor destinați cercetării în alte scopuri, colaborarea cu parteneri care nu au competența necesară pentru a desfășura activitățile de cercetare din proiect, precum și alte comportamente, sunt strict interzise. Cercetătorii care recurg la astfel de gesturi încalcă în mod direct principiul integrității.

Principiul vulnerabilității

Definiția este preluată din Codul de Etică a Cercetării „Este moral să avem o grijă specială față de cei vulnerabili (ființe umane, animale), adică de cei a căror autonomie, demnitate sau integritate este posibil să fie amenințate prin distrugere sau limitare. Principiul se extinde asupra oricărui sistem viu (plante, animale, ecosisteme) în sensul protejării integrității fizice și psihice și a capacității lor de perpetuare.”

Există mai multe tipuri de vulnerabilități pe care cercetătorul trebuie să le aibă în vedere și de care să țină cont atunci când implementează propriul proiect de cercetare. *Vulnerabilitatea cognitivă sau comunicațională* se referă la acei participanți care nu pot înțelege în ce constă, de fapt, participarea lor într-un proiect (copii mici, analfabeți funcționali, analfabeți și așa mai departe).

Dacă un cercetător este interesat, să zicem, de nivelul satisfacției al angajaților la locul de muncă, să zicem din domeniul IT, și îi cere aprobarea directorului unei companii pentru a aplica un chestionar, cercetătorul trebuie să fie vigilent. Este posibil ca directorul, în cazul în care este de acord, să își constrângă, chiar și în mod involuntar, angajații pentru a participa la studiu. Acest tip de vulnerabilitate poartă numele de *vulnerabilitate instituțională*. Același tip de vulnerabilitate se aplică și în cazul studiilor realizate în penitenciare pe deținuți sau chiar și sălile de curs cu studenți ca și participanți.

Vulnerabilitatea cauzată de subordonarea socială informală este o formă de vulnerabilitate similară *vulnerabilității instituționale*. Diferența este că, în acest caz, nu există un raport formal clar de tipul șef – subordonat, dar este posibil ca decizia unui participant să îi influențeze și pe ceilalți. De exemplu, dacă ne propunem să facem un studiu pentru a examina diferențele de raportare la relația de cuplu ale femeilor comparativ cu ale bărbaților, atunci decizia oricărui partener de a participa la studiu poate influența decizia celui alt. În acest caz, este recomandat ca cercetătorul să îi informeze pe cei doi parteneri că decizia de a participa sau nu la studiu le aparține, eventual să decidă fiecare separat.

În afară de cele enumerate mai există și *vulnerabilități medicale, sociale sau economice*. Persoanele sărace, bolnave sau care fac parte din diferite grupuri minoritare ar putea fi tentate să participe la studii din cauza poziției vulnerabile în care se află. Cercetătorii le promet o recompensă materială semnificativă sau un tratament pentru a trata boala de care suferă. Aceste situații vor trebui tratate cu vigilență și implementate măsuri specifice, care să contracareze constrângerea participanților de a participa la studiu.

Procesul de evaluare și avizare a proiectelor de cercetare

Comisia de Etică a Cercetării (CEC) este singura instanță din cadrul Universității din București care evaluează și avizează proiectele de cercetare câștigate sau aflate în implementare. Evaluarea se realizează în baza unei cereri care poate fi depusă doar de către un cadru didactic sau un cercetător afiliat Universității din București.

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

Este important de reținut că avizul de etică trebuie obținut, atunci când este cazul, înainte de a demara procedura de cercetare propriu zisă. Avizul nu se obține la finalul cercetării, sau când revista unde vreți să publicați rezultatele studiului vi-l solicită.

Condiția de mai sus are un temei cât se poate de simplu: cercetătorii din Universitatea din București trebuie să se asigure că proiectele lor respectă normele de etică și de integritate într-o manieră transparentă și evidentă pentru toți ceilalți.

Faptul că cineva nu obține anterior demarării studiului avizul de etică nu înseamnă neapărat că a încălcat normele de etică a cercetării.

Procesul de evaluare din punct de vedere etic a unui proiect de cercetare are patru etape: (i) contactarea CEC; (ii) completarea documentelor cerute de către Comisie; (iii) evaluarea cererii de către membrii comisiei; (iv) comunicarea deciziei.

(i) Contactarea comisiei este o etapă anterioară completării cererii de obținere a avizului. În această etapă premergătoare se poate stabili dacă cercetătorul are sau nu nevoie de un aviz de etică.

De regulă, cercetările empirice au nevoie de avizul de etică, însă este posibil ca anumite cercetări să fie exonerate de această obligație. De asemenea, în unele cazuri, ar putea fi nevoie de un protocol de cercetare care să includă proceduri specifice. Comisia de Etică a Cercetării vă poate pune la dispoziție modele de completare a anexei, modele de consimțământ informat, sugestii privind protocolul de cercetare și așa mai departe.

Atenție! Revistele nu sunt singurele care le solicită cercetătorilor avizul de etică. Pentru a desfășura o cercetare în penitenciare, de exemplu, în afară de un acord de colaborare instituțional, veți avea nevoie și de avizul din partea Comisiei de Etică a Cercetării. Uneori chiar și anumite instituții de cercetare le cer colaboratorilor săi obținerea avizului anterior demarării activităților de cercetare. Recent, Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI) le-a

cerut celor care s-au înscris la o competiție cu proiecte experimentale să obțină avizul de etică a cercetării.⁷

⁷ Mai multe informații pe site-ul Unității UEFISCDI la Anexa 1.3.:

<https://www.uefiscdi.ro/eea-grants-proiecte-colaborative-de-cercetare>.

Capitolul IV 75

Etică și integritate academică

În funcție de proiect, procesul de evaluare durează în jur de 14 zile. Este de preferat să contactați Comisia imediat ce aveți suficiente detalii cu privire la proiectul pe care vreți să îl implementați.

(ii) Completarea cererii pentru obținerea avizului de etică (Anexa 1).⁸ Cererea este un document prin intermediul căruia cercetătorii își prezintă proiectele de cercetare pentru care doresc să obțină avizul.

O cerere se completează doar pentru un singur proiect de cercetare. Dacă vreți să evaluați mai multe proiecte de cercetare trebuie să completați câte o cerere separată pentru fiecare proiect în parte.

Anexa 1 conține trei părți. În prima parte se vor oferi mai multe informații privind identificarea proiectului și a echipei de cercetare, cum ar fi: titlul proiectului; acronimul acestuia; numele directorului sau coordonatorului proiectului; partenerii din proiect; instituția care ar putea finanța proiectul (dacă este propus pentru finanțare); ce alte instituții sunt implicate în proiect și așa mai departe.

Pentru cea de a doua parte, cercetătorii trebuie să aibă un proiect deja articulat din punct de vedere metodologic și teoretic, pentru a oferi informații privind: obiectivele și scopurile cercetării; activitățile științifice implementate în proiect; rezultatele pe care cercetătorul se așteaptă să le obțină. Descrierea obiectivelor, scopurilor și activităților trebuie specificată foarte clar și să coincidă realmente cu activitatea care va fi desfășurată în cadrul proiectului.

Ce se întâmplă dacă, după obținerea avizului, pe parcursul cercetării, obiectivele,

scopurile sau activitățile cercetării se modifică, sau dacă apar obiective, scopuri ori activități noi?

Conform Regulamentului CEC, avizul de etică este valabil pentru cercetarea descrisă în Anexa 1. Dacă apar modificări, cercetătorul trebuie să ia legătura cu membrii comisiei pentru a evalua în ce măsură este nevoie de obținerea unui alt aviz. Este posibil ca anumite modificări să nu necesite o evaluare separată, ci doar introducerea unor amendamente la cererea deja evaluată. Aceste situații pot fi clarificate punctual doar contactând membrii comisiei.

Cea de a treia și ultima parte este și cea mai extinsă. Ea cuprinde 9 secțiuni.

1. Cercetare pe embrioni umani, făt uman; 2.
Cercetare pe subiecți umani;

⁸ <https://cometc.unibuc.ro/wp-content/uploads/2018/09/Anexa-1-RO.docx>.

76 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii academice

3. Cercetare pe celule/țesuturi umane; 4. Protecția datelor personale ale subiecților implicați în activitățile de cercetare; 5. Animale vii; 6. Cercetare pe celule/țesuturi animale; 7. Proiect realizat în parteneriat cu state care nu fac parte din U.E.; 8. Protecția mediului și securitate; 9. Alte elemente pe care le considerați relevante și care nu se găsesc în secțiunile anterioare.

Cercetătorul trebuie să identifice dacă una sau mai multe secțiuni vizează cercetarea sa și să bifeze întrebările de la începutul fiecărei secțiuni cu răspunsul corespunzător. De exemplu, dacă nu își propun să desfășoare un studiu pe embrioni sau făt uman, atunci cercetătorul va bifa „nu” și va sări peste toate întrebările din secțiunea 1. Dacă răspunsul este „da”, atunci va trebui să răspundă la întrebările din secțiunea 1 și așa mai departe.

De cele mai multe ori, cercetătorii trebuie să completeze 3, maxim 4 secțiuni. Uneori s-ar putea ca aceștia să fie nevoiți să completeze chiar și o singură secțiune.

De exemplu, un studiu realizat pe celule sau țesuturi animale, furnizate de un partener, va necesita, în partea a treia, doar completarea secțiunii 6. Dacă se recoltează probe de celule sau țesuturi animale în UB, atunci cercetătorul trebuie să completeze, pe lângă secțiunea 6, și secțiunea 5. Toate aceste detalii pot fi lămurite anterior, când cercetătorul contactează Comisia de Etică a Cercetării.

Anexa 1 este documentul pe baza căruia membrii Comisiei evaluează proiectul și în baza căruia veți obține avizul. Documentul trebuie completat foarte atent și trimis înainte de a depune proiectul la un concurs pentru a obține finanțare.

(iii) Evaluarea proiectelor de cercetare de către membrii Comisiei de Etică a Cercetării. Nu este exclus ca membrii comisiei să îi invite pe cercetători la sediul comisiei pentru a își prezenta propriul proiect sau pentru a răspunde la neclaritățile pe care membrii le au privind proiectul de cercetare. Chiar și în această situație, invitația la sediul comisiei nu anulează obligația completării Anexei 1.

După clarificarea și lămurirea detaliilor legate de proiect, fiecare membru evaluează în ce măsură proiectul ar trebui sau nu să fie avizat. Dacă un membru al comisiei sesizează abateri grave de la normele de etică a cercetării sau are nelămuriri poate face apel la ceilalți colegi. Cu toate acestea, fiecare membru își exprimă votul individual, după ce a cântărit foarte atent aspectele care țin de etica cercetării specifice proiectului în cauză.

(iv) Comunicarea deciziei.

Capitolul IV 77

Etică și integritate academică

În funcție de votul membrilor, CEC poate lua următoarele trei decizii:

- (a) Aprobarea proiectului așa cum a fost prezentat comisiei (cum este prezentat în Anexa 1); (b) Proiectul este aprobat, dar cu solicitarea unor rectificări. Activitățile de cercetare din proiect vor putea fi demarate doar după ce modificările sugerate de către membrii comisiei au fost implementate; (c) Proiectul este respins. Comisia trebuie să explice foarte clar ce deficiențe majore s-au constatat și să îi ofere cercetătorului sugestii foarte clare pentru a-și îmbunătăți proiectul. Ulterior, cercetătorul poate redepune proiectul pentru a fi evaluat de către membrii comisiei.

Imediat după ce 2/3 dintre membrii CEC și-au exprimat votul se completează un proces verbal, iar decizia este comunicată prin e-mail. În cazul în care cercetătorul primește avizul, el se angajează: să înștiințeze comisia când începe procedura de cercetare propriu-zisă; să raporteze către CEC orice descoperiri accidentale sau evenimente neprevăzute; să raporteze periodic modul în care și-a desfășurat activitatea de cercetare; la finalul cercetării să raporteze, dacă este cazul, ce impedimente a întâmpinat.

Dezvoltarea unui climat etic incluziv (cooperarea între persoane cu viziuni sau opinii diferite; încrederea mutuală)

Cooperarea este o necesitate în orice proces de învățare, formare sau cercetare. În ceea ce privește cercetarea este evidentă tendința din ce în ce mai pronunțată de a realiza studii interdisciplinare de cercetare. În acest sens, au început să prindă contur noi direcții de cercetare, care sunt prin natura lor interdisciplinare; neuroștiințele reprezintă doar un exemplu în acest sens.

Atunci când cooperăm cu ceilalți ne putem testa propriile idei sau afla lucruri noi, care ne vor ajuta mai devreme sau mai târziu. Suntem predispuși în mod natural să cooperăm mai ușor cu cei cu care avem mai multe lucruri în comun, fie că vorbim despre puncte de vedere similare, aceleași preferințe sau, pur și simplu, despre faptul că ne este mai ușor să ne înțelegem cu anumite persoane. Această predispoziție poate duce uneori la formarea unor *triburi* în rândul studenților și profesorilor de la diferite programe, departamente, facultăți sau domenii (științe umaniste, științe sociale, științe exacte și așa mai departe).

78 Capitolul IV

Instrumente instituționale pentru promovarea eticii
academice

Câteva exemple de replici care denotă existența unor diviziuni *Cei de la „umaniste” știu doar să vorbească și cam atât. Studenții de la celălalt departament bat câmpii. Normal că cei din grupa 355 au luat toți 10. Pentru a preda materia x trebuie să fii destul de tare. Era de așteptat ca adepții teoriei x să nu fie de acord cu ce am susținut eu. Vreau să mă transfer la un*

alt masterat, deoarece m-aș înțelege mai bine cu studenții de acolo. Cei mai tineri nici nu au cum să înțeleagă.

Respectul reciproc, sincer, este crucial atunci când încercăm să colaborăm. Chiar dacă nu ești de acord cu ceea ce susțin ceilalți, nu înseamnă că ești îndreptățit să îi desconsideri sau să îi împiedici să vorbească. *Libertatea academică* este unul dintre cele mai importante principii într-o universitate. Membrii unei universități trebuie să fie liberi să dezbătă fapte sau idei și să își expună, fără constrângeri, propriile puncte de vedere.

Atenție! Libertatea nu ar trebui caricaturizată, în sensul în care fiecare are dreptul să spună absolut orice. Cineva ar putea cu ușurință întreba dacă ar trebui acceptate și replicile misogine sau rasiste îndreptate către colegi sau profesori. Răspunsul este, evident, nu. În acest sens, important este să ne amintim ce spunea J. S. Mill despre libertate, anume că libertatea unui individ se termină atunci când libertatea unui alt individ începe. La fel și în cazul libertății academice. O posibilă temă de discuție ar fi dacă ar trebui limitată libertatea de exprimare a membrilor comunității academice, deoarece ar ofensa un grup minoritar. Vezi cazul din Statele Unite când „Aventurile lui Huckleberry Finn” a fost exclusă din programa curriculară a școlii, deoarece conținea un cuvânt ofensator.

Cum purtăm o discuție critică în mod civilizat?

Eticheta universitară

O dezbateră academică ar trebui să fie un prilej pentru a învăța lucruri noi sau, mai filosofic spus, să descoperim *adevărul*. De regulă, atunci când ne implicăm într-o dezbateră, putem pierde din vedere acest lucru. Ne angajăm într-un joc în care suntem proprii avocați, încercând, prin orice mijloace, să ne susținem punctul de